

O'zbekstan Respublikasi Xalq Bilimlendiriw Ministrliqi
A'jiniyaz atindag'ı No'kis ma'mleketlik pedagogikalıq
institutı

MAGISTRATURA BO'LIMI

«Baslawısh ta'lim metodikasi » kafedrası

AYNAZAROVA ASIYA JUMAMURATOVNA

«Birinshi klass sabaqlıqları tekstlerinin' kvantitativ
tipologiyası»

5A141602-«Baslawısh ta'lim» magistr bilim da'rejesin alıw
ushın worınlang'an.

MAGISTRLIK DISSERTACIYA

Magistratura bo'lim baslıg'ı : f.i.k. B. Atashov.
Kafedra baslıg'ı : f. i. d. professor M. K. Ayımbetov.
Ilimiy basshı: f. i. d. professor M. K. Ayımbetov.

No'kis - 2015 jıl

MAZMUNI

Izertlewdin' ulıwma sıpatlaması	3
Mashqalanın' aktualıg'ı.....	3
Izertlewdin' maqseti ha'm wazıypaları	4
Izertlewdin' tiykarg'ı obekti ha'm predmeti.....	4
Izertlewdin' metodikası ha'm materialları	4
Izertlewdin' jan'alıg'ı	4
Izertlewdin' na'tiyjelerinin' a'meliy a'hmiyeti ha'm qollanıwı	5
Dissertaciyanın' du'zilisi ha'm quramı	5
Orınlang'an jumstın' tiykarg'ı na'tiyjeleri	5
Na'tiyje ha'm usınıslardıń ulıwmalastırılğ'an ko'rinisi	5

I-BAB

Baslawısh bilimlendiriw metodikasında belgiler sistemasın endiriw ma`seleleri

1.0. Da`slepki eskertiwler	7
1.1. Til-informatsiyalardı saqlawshı ha'm jetkiziwshi qural.....	7
1.2. Til-belgiler sisteması.....	8
1.3. Belgiler sistemasının` tiykarg`ı o`zgeshelikleri.....	9
1.4. Baslawısh bilimlendiriwde referent ug`ımın qa`liplestiriw ma`seleleri.....	10
1.5. Belgiler sistemasında belgileniwshinin` qa`siyetleri.....	11
1.6 Belgiler sistemasının` algebralıq an`latpası.....	13
1.7. Matematikalıq belgilerdi oqıtıw processinde paydalanıw.....	14
1.8. Mag`lıwmatlardın` qa`liplesiwi ha'm qabıllanıwı.....	18

II-BAB

Baslawış bilimlendiriwde kvantitativlik modellestiriw metodların paydalanıw ma`seleleri

2.0. Da`slepki eskertiwler	22
2.1. Baslawış klass sabaqlıqlarının` kvantitativlik modelin du`ziw ma`seleleri.....	23
2.2. Baslawış bilimlendiriwde da`slepki kvantitativlik izertlewler.....	24
2.3. Qaraqalpaq tilinde kvantitativlik metodlardı paydalanıw ma`seleleri.....	25
2.4. Kvantitativlik modellestiriwdin` tiyarg`ı principi.....	25
2.5. Modellestiriw tiyarg`ı qag`ıydaları.....	27
2.6. Jiyilik so`zlikler ha`m olardıń tu`rleri.....	28

III-BAB

Birinshi klass sabaqlıqları tekstlerinin` kvantitativlik analizi

3.0. Da`slepki eskertiwler.....	33
3.1. Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg`ı tekstlerindeki so`z formalarının` jiyilikleri ha`m procenti.....	33
3.2. Birinshi klass matematika sabaqlıg`ı tekstlerindeki so`z formalarının` jiyiligi ha`m procenti.....	35
3.3. Birinshi klass “muzıka ma`deniyatı” sabaqlıg`ı tekstlerindeki so`z formalarının` jiyiligi ha`m procenti.....	36
3.4. Birinshi klass sabaqlıqlarındag`ı so`z formalarının` ortasha qaytalanıw jiyilikler.....	37
3.5. Birinshi klass sabaqlıqlarının` tekstlerindeki salıstırmalı jiyilikler.....	39
3.6. Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıqlarındag`ı oqıwshılar ta`repinen o`zlestirilgen so`zler.....	42
3.7. Jan`a a`wlad sabaqlıqların jetilistiriw wazıypaları.....	43
Juwmaqlaw.....	48
Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg`ının` alfavitli jiyilik so`zligi.....	49-75
Paydalani`lgan a`debiyatlar dizimi	76-79

Izertlewdin' ulıwma sıpatlaması.

1. Mashqalanın` aktualıg`ı.

Ha`zirgi ku`n baslawısh bilimlendiriw turmısındag`ı jan`a a`wla`d sabaqlıların jetilistirip barıw, bilimlendiriw sistemasındag`ı orın alg`an aktual mashqalaların` biri bolıp qalmaқта. Atap aytqanda sabaqlıqlar tekstleri menen oqıwshılar jama`a`ti arasındag`ı baylanıs kommunikaciyaların u`yreniw, olardıń kvantitativlik tipologiyasın jaratpay turıp a`melge asırıw mu`mkin emesligin turmısımızdın` o`zi ko`rsetti.

Baslawısh klass sabaqlıqlarındag`ı tekstlerde ushrasatug`ın so`zler jas o`spirimlerdin` qabıllaw mu`mkinshiligine sa`ykes kelmeyme degen sorawlardı ortag`a qoyıwmız a`lbette orınlı.

Hazirgi ku`nge kelip, baslawısh bilimlendiriw sabaqlıqları tekstlerindeki qollanılğan leksikaliq birliklerdin` elege deyin klassifikaciyalanıp shıg`ılmag`anlıg`ı ma`lim bolıp otır. Durıs onı a`melge asırıw ushın ele ko`p mashaqatlı miynet ha`m waqıt talap etilmekte. Degen menen bul jumıslardı a`melge asırıwdın` tiyimli jolları menen olardıń informaciyalıq` bazasın jaratıwmız zaru`r bolmaqta. Egerde mug`a`llim arqalı oqıwshıg`a ayılğ`an so`z jas o`spirimlerdin` qabıllaw mu`mkinshiligine sa`ykes kelse, onda mug`allim menen oqıwshı arasında baylanıs kommunikaciyaları ornatıladı. Egerde mug`allim arqalı yamasa sabaqlıqlardag`ı tekstlerde ushırasatug`ın so`zler jas o`spirimlerdin` qabıllaw mu`mkinshiliklerine sa`ykes kelmese bunda sabaqlıq penen jas o`spirim arasında yamasa mug`allimler menen jas o`spirim arasında baylanıs kommunikaciyaları orınlanbaydı. Na`tiyjede mug`a`llim ta`repien ayılğ`an so`z baslawısh klass sabaqlıqlarındag`ı tekstlerde ushırasatug`ın so`z a`piwayı akustikalıq signal bolıp, bala ta`repten hesh qabıllanbay o`tedi. Sol sebepli birinshi klass sabaqlıqlarının` tekstlerinin` informaciyalıq bazasın du`zemiz ha`m onın` kvantitativlik tipalogiyasın du`ziwmız za`ru`r.

2. Izertlewdin` maqseti ha`m wazıypaları.

Bul izertlewdin` tiykarg`ı maqseti baslawısh klass sabaqlıqlarının` tekstlerin kvantitativlik modellestiriw metodları ja`rdeminde onın` tipalogoyasın jaratıwdan ibarat. Atap aytqanda,

- birinshi klass sabaqlıqlarında so`z shahablarının` so`z formaları boyınsha ra`n`-ba`ra`n`liklerin anıqlaw;
- Bul sabaqlıqlardag`ı tekstlerdegi so`z formalarının` jiyiligi ha`m procentlik ko`rsetkishlerdi analizlew.
- Ortasha qaytalanıw jiyiliklerin anıqlaw ha`m og`an kvantitativlik-tipologiyalıq sıpatlamalardı beriw;
- Izertlenilip atırg`an sabaqlıqlar tekstlerindeki salıstırmalı jiyiliklerdi keltirip shıg`arıw ha`m og`an tiyisli kvantitativlik analizlerdi jaratıw,- izertlewdin` tiykarg`ı maqseti ha`m wazıypaların o`z ishine aladı.

3.Izertlewdin` tiykargı obekti ha`m predmeti.

Birinshi klass sabaqlıqlarının` maqsetleri izertlewdin` tiykarg`ı obekti xızmetin` atqardı.

4.Izertlewdin`metodikası ha`m materialları

Dissertaciyalıq shıg`armamızdag`ı izertlew jumısları tiykarınan alg`anda kvantitativlik –tipologiyalıq metodlarga su`yenip alıp barıldı.

Izertlewdin` materialları xızmetin birinshi klass sabaqlıqlarının` tekstleri atqardı.

5. Izzertlewdin` jan`alığ`ı.

Baslawısh klass sabaqlıqları tekslerinin` kvantitativlik-tipologiyasının` jaratılıw ha`m onın` analizlerin keltirip shıg`arıwları, qalaberse sabaqlıq ha`m oqıwshılar ja`m`a`a`ti arasında`g`ı baylanıs kommunikaciylarının` jetilistiriwine tiykar salatug`ın na`tiyjelerge erise alıwları izertlewdin` jan`alığ`ın o`z ishine aladı.

6. Izerlewdin` na`tiyjelerinin` a`meliy a`hmiyeti ha`m qollanılıwı.

- Baslawış klass sabaqlıqlarındag`ı leksikalıq birliklerdi klassifasiyalawda;
- Jas o`spirimlerdin` so`zlik qorın duzuwde;
- Sabaqlıq ha`m o`qıwshılar jama`a`ti arasındag`ı baylanıs kommunikaciyanın jetilistiriwde;
- Baslawış ta`lim sabaqlıqların jetilistiriwde;
- Baslawış klasslarda oqıtıw metodikasın jetilistiriwde;

7. Dissertaciyanın` du`zilisi ha`m quramı

Dissertaciyanın` du`zilisi tiykarinan alg`anda jumıstın` ulıwma sıpatlaması u`sh bap ha`m paydalanılğan a`debiyatlar diziminen ibarat.

8. Orınlang`an jumıstın` tiykargı na`tiyjeleri.

Birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika, birinshi klass muzıka ma`denyatı sabaqlıqları tekstlerinin` kvantitativlik-tipologiyalıq analizleri to`mendegi anıqlang`an birlikleri arqalı a`melge asırıldı;

- so`z formaların`qaytalanıw jiyilikleri ($F^{\sim}$);
- so`z formaların` salıstırma jiyilikleri (f_i);
- leksikalıq birliklerdin` jiyilikleri ha`m procentlik korsetkishleri;
- so`z shaqabları kesimindegi so`z formalar sanı menen olardıń procentlik ko`rsetkishleri;

Bunday tabılğan leksikalıq birlikler haqqındag`ı kvantitativlik modeller dissertaciyalıq jumıstın` tiykargı na`tiyjeleri bolıp esaplanadı.

9. Na`tiyje ha`m usınıslardıń ulıwmalastırılğ`an ko`rini.

Jan`a a`wla`d sabaqlıqların` tekstlerindegi qollanılğ`an leksikalıq birliklerdi klasslar boyınsha klassifikaciyanı bay turıp, sabaqlıq ha`m oqıwshılar arasındag`ı tolıq baylanıs kommunikaciyanın ornataw mu`mkin emes. A`lbette bunday jumıstın amelge asırıwdın` o`zi ko`p waqıtlardı talap etiletug`ın mashaqatlı jumıs bolıp tabıladı. Onın` tiykargı sebebi, en` daslep I-

IV klasslar aralig`indag`ı ba`rshe sabaqlıqlardın` informaciyalıq bazasın duziw ha`m olardın` kvantitativlik tipologiyaların jaratıwları menen baylanıslı boladı. Qalaberse u`lken adamlar menen jas o`spirimlerdin` so`ylew tillerinin` ayırmashılıqlarına anıqlıq kiritiwimiz za`ru`r boladı. Bunday tu`rdegi ayırmashılıqlardı tekstlerdi izertlewdir` kvantitativlik-tipologiyalıq izertlewler arqalı a`melge asırıladı.

Birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika, birinshi klass muzıka ma`deniyatı sabaqlıqlarının` alfavitli jiyilikli so`zlikler du`ziw arqalı olardın` kvantitativlik ayırmashılıqlarına anıqlıqlar menen analizleri ja`rdeminde sabaqlıqlardag`ı qollanılğ`an leksikalıq birliklerdin` o`zgesheliklerin ko`z aldımızg`a keltiriw mu`mkinshilikleri ju`zege keledi. Demek bunday ozgesheliklerdi an`law arqalı baslawısh bilimlendiriw sabaqlıqlarındagı qollanılğ`an leksikalıq birliklerdi klasslar boyınsha alga qaray adım jasalg`anlıqlarına isenimli tu`rde na`tiyje ha`m usınıslardın` ulıwma ko`rnisin bolatug`ınlıg`ın ayta alamız.

I-Bap

Baslawış bilimlendiriw metodikasında belgiler sistemasın en`diriwi ma`seleleri.

1.0. Daslepki eskertiwler.

Baslawış bilimlendiriwdegi pa`nlerdi oqıtıw metodikası tiykarınan alg`anda obekt penen jazıw arasındagı tikkeley baylanıs sistemasına tiykarlanıp alıp barıladı. A`lbette bunday tu`rdegi tikkeley baylanıstın` nadurıs ekenliklerin belgiler sisteması arqalı anıqlaw mu`mkinshilikleri ju`zege kelip otır.

Sol sebepli pa`nlerdi oqıtıw metodikalarına anıqlıqlar menen tolıqtırıwlarđı belgiler sistemasın en`diriwi arqalı a`melge asırıw mu`mkin ekenlikleri usınılıp otırğ`an dissertaciyamızda anıqlanadı.

Bizin` ma`mleketimizdegi joqarg`ı ha`m arnawlı oqıw orınlarına jan`a qa`niygelerdi tayarlawda tikkeley jan`a talaplar qoydı. Atap aytqanda, bul jan`a talaplardıń tiykarg`ı man`ızın oqıw processiniń intensivlikiyasınıń arttırılıwında ku`ndelikli kompyuterizaciyanıń iske asırılıwı bolıp tabıladı.

Professional qa`nigelerdi tayarlawda kompyuter texnologiyalar ku`shli revolyutsiyalıq o`zgerislerdi kiritetug`ınlıg`ın ko`rsetti. Ha`r bir student o`ziniń professional bilimine say keletug`ın axborot texnologiyaların men`geriwi kerek. A`lbette axborot texnologiyaların u`yreniw, oqıwshılardıń professional bag`darında paydalanıp u`yrenilse maqsetke muwapıq boladı.

1.1 Til-informaciyalardı saqlawshı ha`m jetkiziwshi qural

Bizler qanday tillerdi u`yrenbeyik ol tek g`ana adamlar arasındag`ı so`ylesiw ha`m qarım-qatnas quralı g`ana bolıp qalmay, al adam oyın turmısqa asırıwdag`ı quralı bolıp tabıladı. `Sonlıqtan tilge bolg`an qızıg`ıwshılıq derlik ku`nnen-kunge artıp barmaqta. Ondaı qızıg`ıwshılıqtıń sebebi ha`zirgi civilizaciyamızda adam probleması oraylıq ma`selelerdin` biri bolıp, al onıń tili informaciyalardı qabıllawshı ha`m jetkeriwshi adamnıń en` bir ku`shli quralı bolıp tabıladı. Ha`zirgi waqıtta til problemasının` ma`seleleri menen tek g`ana

tilshilerdin` o`zleri g`ana shug`illanıp g`ana qoymay, onin` problemaları menen matematikler, medikler, sociologlar, psixologlar htb ilimnin` wa`killer shug`illanbaqta. A`lbette bul jerde sonı da aytip o`tiw kerek, til problemasının` ha`zirgi zaman informatika ha`m kompyuter texnikası da bul problemadan shetlep o`tkeni joq. O`ytgeni kibernetikalıq texnikanın` tiykarg`ı funkciyası ta`biyg`ıy tilde bildirilgen informaciyalardı jıynaw, sistemalastırıw, saqlaw ha`m jetkiziw bolıp tabıladi. Adamzat turmısı informaciyalardı saqlaw ha`m jetkeriw menen tıg`ız baylanıslı. Onın` ushın adam bir ta`repten og`an berilgen ta`biyg`ıy, al ekinshi ta`repten bolsa jasalma kommunikativ sistemalardı paydalanadı.

Birinshi sistemag`a bizin` tilimiz jatadı. (qaraqalpaq, qazaq, ozbek, rus, h/t.b.). Al ekinshisi matematika, fizika, ximiya, formulaları yamasa jol qadeleri h.t.b. jatadı.

1.2. Til belgiler sisteması.

Ta`biy jasalma tiller negizinen alg`anda belgiler sisteması bolıp esaplanadı. Belgi degenimiz eki ta`repleme psixologiyalıq man`ızlıq bolıp tabıladi. Sonlıqtan da tiykarg`ı konstruktiv element sıpatında belgili orın tutadı. Simosiologiyalıq sistemalar ishindegi oraylıq orındı ta`biyiy til tutadı. Ta`biyg`ıy til bizlerdin` oyımızdı bildiriwshi a`hmiyetli universal qural bolıwı menen birgelikte ol mektepte ha`m joqarı oqıw ornında derlik ha`mme pa`nlerdi oqıwda didaktikalıq informaciyalardı saqlawshı ha`m jetkeriwshi tiykarg`ı qural bolıp tabıladi.

Lengvistikalıq belgi- semantikalıq elementi sıpatında tuwrı baqlawda qıyınlıq penen beriledi. Sonlıqtan da bul belginin` o`zgesheliklerin u`yreniwde **modeler metodi** paydalanıladi.

Bul metodın` tiykarg`ı mazmunı sonnan ibarat izertlew ju`rgizgende tuwrı baqlawg`a u`yrenilip atırg`anda obektin` ornına izertlewshige qolay bolg`an basqa obekt izertlenedi. Onı **analog** yamasa **model** dep ataydı.

Bul model analoglar **originaldın`** ishki qurlısın u`yreniwde xızmet etedi. Lengvistikalıq belgilerdi modeller ja`rdem etedi.

1.3. Belgiler sistemasının tiykargı o`zgeshelikleri

A`meldegi qorshap turg`an predmetlerisiz adamlar bir-biri menen so`ylesiw mu`mkin emes ekenligi belgili. Bul qubılıs Angliya jazıwshısı Dj. Sviftin “Gulivaranın` sayaxatı” atlı romanında su`wretlegen. Bunda Laputa atlı fantastikalıq ma`mlekettin` bas qalası bolgan Ligadoda ilimpaz ha`m dana dep sanalatugın adamları qapshıq arqalı ju`rgen. Bul qapshıqta a`lawn tu`rli predmetler jaygastırılğ`an. Mine usı predmetler arqalı adamlar o`z oyın ha`m pikirlerin bildirip otırğ`an. A`lbette bul joqarıda korsetilgen usıl adamlar arasında quralı bola almaydı. Sebebi bunday usılda adamlar qapshıqqa a`lemdegi ha`mme predmetlerdi jaygastıra almaydı. Adamlar qolında a`lemdegi bar obektlerdin` ha`mmesine iye bolmay turıp, olar bir-biri menen qatnasa almaydı. Sonlıqtan da adamlar predmetlerdin` ozleri menen emes, al olardı almastırıwshı obektlerden paydalanadı. Bul obektler bolıp so`zler bolıp tabıladı.

Ekinshi bir Angliya jazıwshısı D.Defo o`zinin` ataqılı “Robinzon Kruza” romanında mınaday dep suwretledi; “Men onı atı Jumabay boladı dep jariyaladım. Oytkeni men juma ku`ni o`limnen qutqarg`an edim. Onnan keyin tek og`an “Mırza” so`zin u`yrettim. Bul so`z arqalı ol men ekenligin tu`sindirdim. Ja`ne “awa”, “joq” so`zlerin u`yretip onın` ma`nislerin tu`sindirdim. Anglishan tilinin` birnshi sabag`ınan keyin endigiden bilay ha`r saparı a`lemdegi predmetler bolgan “Mırza”, “Jumabay” predmetlerine imlap ko`rsetiw shart emes. Ol obektlerdi ko`rsetiw ushın endigiden bilay bul obektlerdi almastırıwshı ses shınjırları bolg`an so`zler bar. (Atı atalgan obektlerdi, endigiden bilay **referentler** dep ataymız). Bul so`zlerdi qa`legen situatciyalarda da paydalana alamız. Ha`tte referentlerdin` o`zleri Robinzon menen Jumabay ko`zimizge ko`rinbey turg`an jag`dayda da bul so`lderdi paydalanıw mumkinshiligine iyemiz.

Joqarıda korsetilgen mısallarda adam obektler menen qarım-qatnas jasaw ushın o`zine qolaylı **seslik grafikalıq** (ha`riplik) ha`mde t.b signallardı paydalanadı.

1.4. Baslawish bilimlendiriwde referent ug`ımın qa`liplestiriw maseleleri.

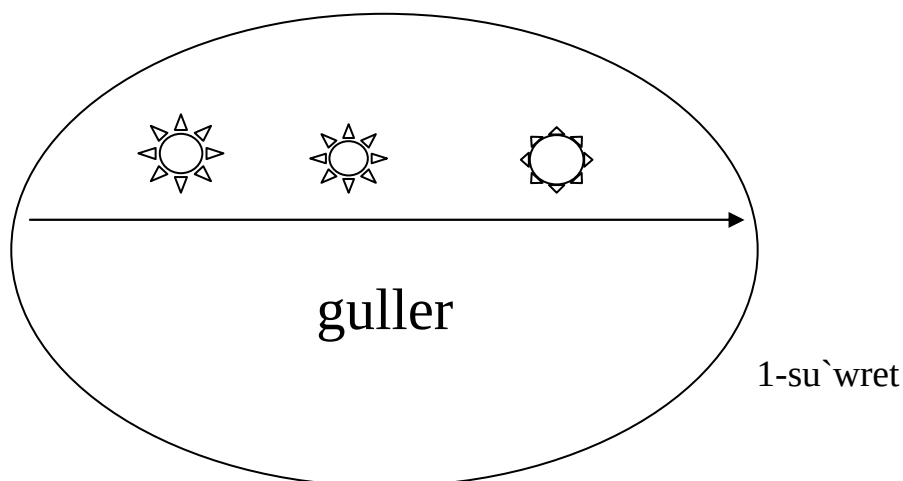
Referent-ilimiy texnikalıq termin bolıp, ol a`lemdegi ba`rshe obektlerdi, adamlar arasındag`ı qarım-qatnaslardı, qubılıslardı ha`m processlerdi o`z ishine alıwshı ug`ım bolıp esaplanadı.

Baslawish bilimlendiriwde referent ug`ımın qaliplestiriw maqsetke muwapıq bolmag`anı menen joqarıda atı atalg`an obektlerdi, adamlar arasındag`ı qarım-qatnaslardı, qubılıslar menen processlerdin` elemenlerin izbe-iz tu`rde u`retip barıwımız kerek degen ug`ımǵa na`zer salatug`ın bolsaq, onda olardı u`yreniw processin klassifikaciyalap shıǵ`ıwlarımız maqsetke ılayıq bolıp esaplanadı. A`yne referentlerdi klasifikaciyalap shıǵ`ıw ma`seleleri baslawish bilimlendiriwdegi orın alg`an a`hmiyetli wazıypalardıń biri bolıp qalmaqta.

Referent penen signal arasında sonın` menen birgelikte predmet penen onın` ha`rip dizbekleri arasında tikkeley baylanıs bolmaydı. Bug`an mısıl retinde shanışqı so`zin qaraymız. Bul predmet penen ha`ripli dizbekleri arasında baylanıs bolmagan. Olar arasındag`ı baylanıs adamnıń a`lemdegi qubılıslardı biliw arqalı ornatıladı. Bul baylanıs soz belgileri arqalı iske asırıladı.

Belgi- bul eki ta`repleme psixologiyalıq an`ızlıq yag`nıy olardıń birinshi belgilewshi-signallardıń psixologiyalıq sa`wleleniw bolsa, al ekinshisi adam signallardag`ı real yamasa qıyalıy obektlerdin` almashtıratug`ın belgileniwshi boladı.

Bizin` sanamızdag`ı qıyalıy yamasa real obektlerdi referentler dep aytamız.

1.5. Belgiler sistemasında belgileniwshinin` qa`siyetleri.

Belgileniwshi belgileniwshige qarag`anda qurılısı quramalıraq bolıp keledi. Ol to'mendegi 3 komponentlerdi o'z ishine aladı

1. Denotat- bul bo'linbeytug'ın ha'm ag'zalanbaytug'ın pu'tin bir referenttin' psixologiyalıq obrazı boladı. Bul obraz a'lemdegi predmetlerdi almasırwshı sıpatında qa'liplesedi. Bizin' keltirilgen misalımızda shanışqı predmeti bolıp yesaplanadı.

2. Designat- referenttin' koncepsiyasın an'latıw arqalı bolg'an predmet haqqındag'ı tu'sinik. Shanışqı belgisi haqqındag'ı tiykarg'ı koncept bul shansıw tu'sinigi boladı. Designant, denotat sıyaqlı bizin' sana sezimimiz derefernttin` orınbasarı sıpatında boladı. Biraqta onın` almasırwshı sawleleniwshi funkciyası klassifikaciyalıq abstrakciyalıq xarakterge iye boladı. Ma'selen, bizin' misalımızda keltirilgen shanışqıda designat bul referenttin' koncepsiyasın an'latıw arqalı a'meldegi ha'mme vilkalardı keltiredi. Ma'selen, azıq-awqat shanışqıları texnika shanışqılar sonın' menen birgelikte shansıw qa'siyetine iye basqa tu'rdegi obektlerde kiredi.

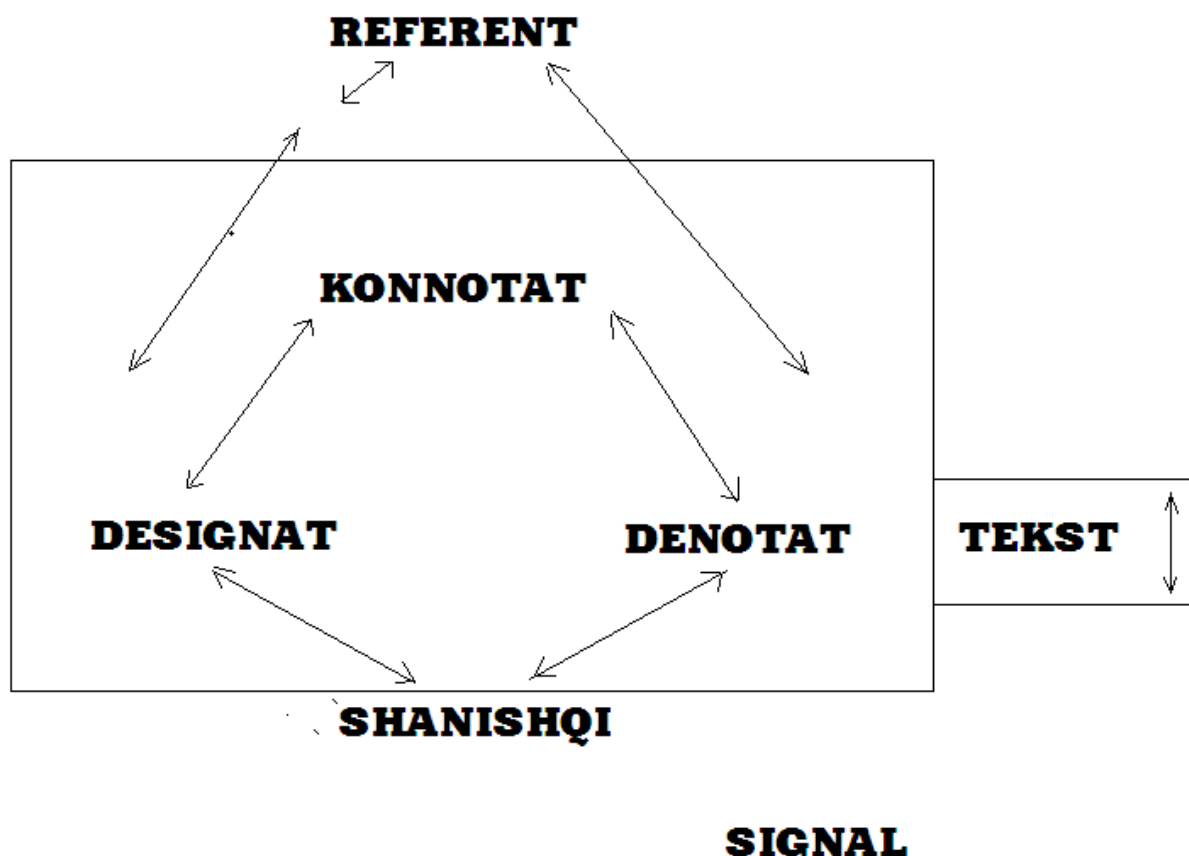
Kannotat – bul referenttin' estetikalıq ha'm emocionallıq ayırım obrazı boladı.

Sonın' menen birge konnotat belginin' tolıqtırıwshı ma'nisi boladı. Egerde shanışqı belgisine keletug'ın bolsaq, onın' tolıqtırıwshı ma'nisi bolıp emocionallıq yumorlıq bahası boladı. Demek shanışqı belgisinin' konnotatı bolıp yumorlıq obraz boladı. Mısalı: “Mana” “Mushtum”, tog'a ha'm sanışqış bilan etib keldi, “Vot i dyadya Mushtum” prishel so svoim shtikom.

A'lemdegi obektlerdi adam sanasında sa'wlelendiriwshi eki birlesken man'ızlıq ha'm og'an sa'ykes signal bolıp g'ana qoymay al klassifikaciyalıq mag'lıwmatlarg'a iye ma'nilik, sonın' menen birgelikte valentlilik jaylasqan.

Ha'r bir ma'nilik belginin' jag'dayın bir-birine ma'nisi jag'man baylanışlı so'zler menen ko'rsetedi.

Ma`selen, shanishqı, vilka, qasıq, lojka, pıshaq, noj; so`z jasawshı qatarlar menen baylanıslı morfologiyalıq baylanısqa, bir-biri menen hesh mag`ansı menen baylanıspag`an, al biraq ses jag`ınan bir-birine jaqın bolg`an so`zler bolıp esaplanadı.

2-su`wret.

A`lbette bul keltirilgen belginin` ulıwma sxemada belginin` komponentleri an`latıwda qabıl etilgen ulıwma sxema bolıp esalanbaydı. Sebebi ayırım miynetlerde belgilerdin` psixologiyalıq ta`biyatı esapqa alınbaydı. Al esapqa alıng`an jag`dayda ol ju`da` az esapqa alınadı, haqıyqatında da a`lemdegi bir predmet adam ushın etiketka yamasa basqa obektin` su`wretlemesi tek waqıtta g`ana boladı egerde bul obektlerdin` psixologiyalıq obrazı menen adam miyi arasında belgili bir baylanıs ornatılğ`an bolsa; Ma`selen jeti ha`ripli grafikalıq signal bolg`an shanishqı da`slep asxana u`skenesi ekenligi bolatug`ınlıg`ın ko`rgen jag`dayda g`ana adam ushın ol atama boladı.

1.6. Belgiler sistemasının` algebralıq an`latpası.

Adamnıń sana seziminde eki psixologiyalıq obrazdın` birigiwi-belgi jasalıwının` tiykarg`ı man`ızılı bolıp tabıladı. Eki psixologiyalıq belgi degenimizde biri belgileniwshi bolsa, belgilewshi boladı. Solay etip, da`slep a`lemdegi bazı-bir baylanıspag`an obektlerdin` birigiwinde belgi olar arasında da`lda`lshilik funkciyasın atqaradı.

Belginin` jasalıwın ha`m onın` da`lda`lshilik funkciyasın to`mendegi ko`riniste formal suwretlep bersek boladı.

Qaysı bir a`lemdegi tilde almayıq, belgileniwshilerdi alfavit ko`rinisinde alayıq:

$$A_i = \{a_1, a_2, a_3, \dots, a_i, \dots, a_n\}$$

Al belgileniwshiler kopligin bolsa a`lemdegi ha`mme real ha`m qıyalıy obektler ken`esligi sıpatında qaraymız.

$$B_i = \{b_1, b_2, b_3, \dots, b_i, \dots, b_n\}$$

sıpatında korsetse boladı. Bul sistemada A belgileniwshiler ko`pligi  $R^*$  qatnas arqalı B belgilewshiler ko`plikleri arqalı baylanısadı.

Al Γ_j referenti belgileniwshiler menen R^0 qatnası arqalı baylanısatug`ın bolsa al belgilewshi o`z signalı arqalı (bizlerdin` jag`dayımızda $\mathcal{L}_i$) R^{0-1} qatnası arqalı baylanıslardı a`melge asıradı eken. Egerde olardıń ba`rshesin ulıwmalasqan tu`rde biriktirsek, onda belgiler sistenasının` algebralıq an`latpasın keltirip shıg`arıwg`a erisemiz:

$$\mathcal{L}_i \Gamma_j R^0 A_i \cdot R^* B_j R^{0-1} \mathcal{L}_i$$

Bul an`latpada  $R^0$ ,  $R^*$ ,  $R^{0-1}$  qatnaslar. Atap aytqanda  $R^0$  – referent penen belgileniwshi,  $R^*$  - belgilewshi arasındag`ı baylanıstırıwshı qatnaslar bolıp esaplanadı.

1.7. Matematikalıq belgilerdi oqıtw processinde paydalanıw.

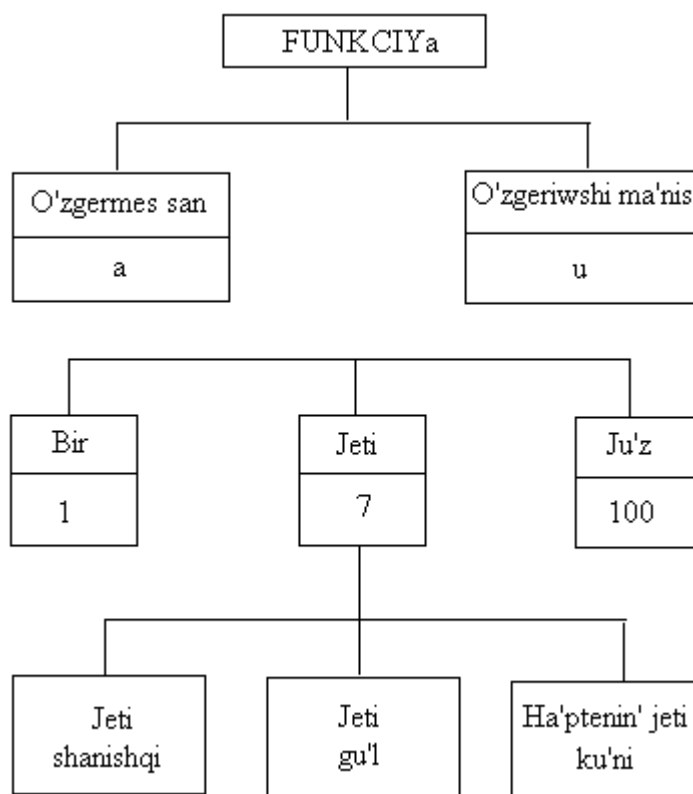
Informaciyalardı saqlawshı ha'm jetkiziwshi tek g`ana ta`biyg`ıy til bolıp gana qoymay, al sonın` menen birgelikte ha`r qıylı jasalma tillerde bolıp tabıladı. Jasalma tillerdin` ishinde informaciyalardı saqlawshı ha'm jetkiziwshi, jasalma tillerdin` ishinde sonday-aq matematika tilinde tekstlerdi analizlew ha'm sintezlew uqıbına iye boladı. Sonın` ushında teksttin` o`zi ha'm usı tekstti du`ziwshi lingvistikalıq belgiler arasındag`ı qatnas matematika tilinde kompyuter arqalı analizleniwi kerek. Bul jerde injenerlik-lingvistikalıq modellerdi du`zgende matematika tilinin` ta`biyg`ıy tilden tiykarg`ı o`zgesheligin eske alıw kerek.

Matematika tilinin` semiotikalıq ozgesheliklerin ko`z aldımızg`a keltiriw ushın, matematikalıq belginin` qalay jasalatug`ının ko`reyik.

Til belgisi sıyaqlı matematika belgiside eki ta`repli man`ızlıq bolıp esaplanadı, yag`nıy belgileniwshi (matematikalıq simvol). Bul ta`biyg`ıy til menen ta`biyg`ıy matematikalıq tildin` ulıwmalıg`ı menen to`mendegishe o`zgeshelikleri boladı.

Birinshiden matematika tili tabiyg`ıy tilge qarag`anda abstrakt tu`sinikler qurlısları ha'm qatnasları ken` qollanıladı. Sonlıqtan da matematikalıq belginin` ma`nisi abstrakt-designativ xarakterge iye. Matematikalıq belginin` ma`nisi abstrakt –designativligi sebepli ha'm lengvistikalıq belgiden o`zgesheligi **Mb** ma`nisinde predmetlerdin` sezim obrazlarına (denotatlarg`a) iye emes ha'm sonın` menen birgelikte olar menen baylanıslı bolg`an tolıqtırıwshı emocional ottenkalarg`a (konnotatlarg`a) iye emes. Matematikalıq belgilerde a`dette material emes obektler kiredi. A`lemdegi real obektler menen matematikalıq belgi a`dette ko`p basqıshı ta`rizde baylanıadı.

Demekshimiz MB real obektler menen tikkeley tu`rde baylanıs jasamaydı al ol bir neshe basqısh arqalı bir-biri menen baylanıadı. Bul baylanıstı denotaciya dep aytamız. Ma`selen to`mendegi suwretti alıp qarayıq.

Ekinshiden-matematika tili sistemasındag`ı ha`r bir matematikalıq belgi ozinin` ornın ko`rsetetug`ın anıq bir ma`nilikler jıyındısına iye.

Ma`selen, mektep oqıwshısı (+) belgisi (-) belgisine qarama qarsı belgi ekenligin ha`m bul belgiler arifmetikalıq belgiler ekenligin bileli.

Ushinshiden – til belgisi siyaqlı matemetikalıq belgisi de valentlilikler arqalı xarakteristikalanadı. Matematikalıq belgidegi valentlilikleri til birligine qarag`anda da`l ha`m anıq ko`rsetiledi.

Ma`selen, € (tiyislilik) belgisinin` shep tarepinde kishi ha`rip jaylasıp, al on` ta`repinde bolsa ko`plikti belgileytug`ın ulken ha`rip bolatug`ınlıg`ı ku`tileli. Bul haqıyqatında da sonday boladı.

$$a \in A, v \in V, x \in S$$

Egerde belgi E ko`rinishinde jayg`assa, onda bul belginin` shep ta`repinde kopshilikti belgilewshi u`lken harip, al on` ta`repte elementti belgilewshi kishi ha`rip jaylastırıladı.

Ma`selen, $A \in a, V \in v, X \in x$ h.t.b.

To`rtinshiden, matematikalıq belgi til belgisinen o`zgesheligi onın internatcionallıg`ında bolıp tabıladı. Ma`selen, $2 \times 2 = 4$ matematikalıq an`latpa rus, o`zbek, qazaq, eston tilleri ushın ha`mmesi de tu`sinikli. Al algebradan yamasa matematikalıq logika boyınsha qaraqalpaq tilinde jazılğ`an maqalanı Franciya, Germaniya yamasa Angliya matematiklari simvollarđın` ma`nislerine qaray oqıp tu`siniw mu`mkinshiligine iye boladı.

Ta`biyg`iy ha`m jasalma tiller ja`rdeminde informatciyalardı jetkiziwshi ha`r qiyli processlerdin` ishindegi oraylıq orındı baylanıs kommunikativlik processi orın tutadı. A`dette ta`biyg`iy ha`m jasalma tillerde mag`lıwmatlardı tuwdırıwshı jetkiziwshi ha`m qabılawshı processlerge o`z-ara baylanıs kommunikativlik process dep tu`sinemiz. Tildin` kommunikativlik funkciyası to`mendegi bes basqısh arqalı a`melge asırıladi.

1. Mag`lıwmatlardı jetkeriwshi.

Mag`lıwmatlardı jetkeriwshi sıpatında klasstagı mug`allim yamasa sabaqlardın` tekstleri bolıp esaplanadı.

2. Mag`lıwmatlardın` ma`nızlı. Onın` xızmetin klasstag`ı oqıwshılar ja`ma`a`ti a`melge asıradı.

3. Baylanıs kanalı (ma`selen, hawa arqalı oqıwshılarg`a akustikalıq tolqınlar ag`ımı arqalı oqıtıwshının` so`zi oqıwshılarg`a jetkeriledi)

4. Mag`lıwmatlarda ko`rsetilgen a`meldegi qandayda bir fakt (situatciya)

5. Mag`lıwmattın` o`zi yamasa tekst. Tekst-bul a`piwayı lengvistikalıq belgilerdin` shınjırları arqalı quramalı sintaksislik-semantikalıq so`ylew belgilerin payda etedi. Son`g`ı belgilerdin` shınjırı baylanıs kanalları arqalı oqıtıwshıdan oqıwshıg`a yamasa kerisinshe oqıwshıdan oqıtıwshıg`a berildi.

6. Baqlawshı.

Baylanıs kommunikativlik processinin` iske asırılıwında, da`slepki 5 komponenttin` bolıwı za`ru`r. Al altınshı komponenttin` qatnasıwı shart emes.

Baylanıs kommunikativlik processi izbe-iz bes basqıstın keyin iske asırıladi. Solardı izbe-iz uyreneyik.

1. Mag`lıwmatlardı jetkiziwshinin` oyında (bizlerdin` jag`dayımızda bul oqıtıwshı) a`lemdegi yarım faktler sa`wlelenedi. Bul sa`wleleniwler so`ylew arqalı mag`lıwmatlardı ju`zege shıg`aradı ha`m olardı priemnikke jetkeriledi. Bizlerdin` jag`dayımızda qabıllawshı xızmetin oqıwshılar atqaradı.

2. Sezim arqalı qa`liplesken denotat ja`rdeminde mag`lıwmatlar qa`liplesedi. Na`tiyjede **semiozis** eleslenedi. **Semiozis bul** belgilerdin` jasalıw processı mag`lıwmatlardı jetkiziwshinin` tilde biliw (lingvistikalıq kompetencyası) ha`m onın` a`lemde suwretlew, sonın` menen birgelikte mag`lıwmatlardı jetkiziw xarakterlerinin` ko`rsetpesi arqalı semiozis jasaladı.

Mag`lıwmatlardın` qa`liplesiwi waqtında denotatlardıń payda bolıwı menen birgelikte kanotatlar bahalar ha`m en` tiykarg`ısı, fakttıń analitikalıq-designativlik su`wretlemesi qa`liplesedi. Bul suwretlewde mag`lıwmatlardın` subekti (tema) ha`m predikati (**rema**) belgilenedi.

Subekt ha`m predikattın` tan`lap alınıwı mag`lıwmatlardı jetkiziwshinin` ko`rsetpelerine ha`m onın` maqsetlerine baylanıs boladı. (Bizlerdin` jag`dayımızda bunday ko`rsetpe bolıp, mag`lıwmatlardı jetkiziwshi oqıtıwshının` sana sezimindegi oqıwshılardı oqıtıw bolıp tabıladı)

3. Mag`lıwmatlar eki ta`repleme semiotikalıq man`izlılıq sıpatında quramalı so`ylew belgisine iye bolsada ol jetkiziwshi ta`repinen baylanıs kanalına tu`skende birden tarqaladı ha`m a`piwayı akustikalıq signallar shınjırına aylanadı. Bul akustikalıq signallar shınjırı adamnıń sezim organları yamasa kompyuterdin` jasalma recepleri arqalı qabıllanadı.

4. O`z-ara baylanıs kommunikativlik processindegi en` quramalı basqısh bolıp mag`lıwmatlardı qabıl`law ha`m rasshifrokalaw bolıp tabıladı. Sebebi baylanıs kanalı arqalı o`tip turg`an impusler informaciyalardıń real tasıwshısı sonda g`ana qaliplestire aladı, eger adresat bul jiberilgen impulslerdi tu`siniw mu`mkinshiligine tayar tursa.

Egerde adresat jiberilgen signallar shınjırlarının` mag`anasın qabıllawdın ishki tayarlıg`ına iye bolsa, signallardı rasshifrovkalawg`a kirisedi. Al tayar bolmag`an jag`dayda mag`lıwmatlar bir qulaqtan kirip, ekinshi qulaqtan shıg`ıp

otiradi. Adresat mag`lıwmatlardı rasshifrovkalaw ushın, to`mendegi qa`biletlerge iye bolıwı kerek.

A) situatciyanı bilıw

b) Adresattın tezaurusı

v) Adresattın` lingvistikalıq kompetenciyası

Maglıwmatlardı rasshifrovkalaw na`tiyjesinde adresatta fakt jo`nindegı denotative, designativ ha`n kannotativ eleslet qa`liplesedi.

5. Mag`lıwmatlardı qabıllag`anda ha`m rasshifrovkalag`anda adresat ta`repinen juwap reakciyası payda bolıwı kerek. Bul reakciya a`dette mag`lıwmatlarg`a juwap beriw yamasa qabıl etilgen informaciyalardı yadta uslaw yamasa mag`lıwmatlarg`a hesh qanday reakciya bermew.

6. Baylanıs kanalınan o`tip atırg`an shınjırın uslap ha`m onı rasshifrovkalaw sırtqı bahalawshı ta`repinen iske asırılıwı mu`mkin.

1.8 mag`lıwmatlardın` qa`liplesiwi ha`m qabıllanıwı.

Baylanıs kommunikativ processin belgi ta`biyatı koz qarası ta`repinen u`ureniwdin` en` qızıqlısı bolıp, mag`lıwmatlardın` tuwılıwı ha`m qabıllanıwı bolıp tabıladı.

Mısal sıpatında gazetada berilgen hawa rayının` mag`lıwmatın oqıyıq.

-“O`zbekstan territoriyası ha`ptenin` ko`p bo`legi dawamında Sibir anticiklonı qubla-batıs ta`repinin` ta`siri astında boladı”.

Qaraqalpaqstan Respublikası ha`m Xorezm oblastında keshesi 2 da`reje suwıq penen 3 da`rejege shekem ıssı ortasında ku`ndizi 12-17 da`reje ıssı, Qashqada`rya, Surxanda`rya, oblastlarında keshesi 3-8, ku`ndizi 18-23 da`reje ıssı, qalg`an territoriyalarda 1 da`reje suwıq penen 4 da`reje ıssı ortasında ku`ndizi 13-18 da`reje ıssı boladı.

Tu`slik-shıg`ıstan sekundına 9-14 metr, Bekabad rayonında 20-25 metr tezlikte shamal esedi. Pikirlerdi bayan etiw jolındag`ı birinshi adım bolıp pragmatikalıq operatordın` jaylasıwı bolıp tabıladı. Bul operator birinshi ta`repten pikirlerdi bayan etiwdin` ha`m tuwılıwının` baslang`ısh impulsı bolsa,

al ekinshi ta'repten kelesi etaplardi tarmaqlaniv stimuli boladi. Bizlerdin` jag`dayimizdag`i bunday pragmatikalik operator bolip-hawa rayinin` prognozın gazeta oqıwshılarına bildiriw za`ru`rligi bolip tabıladı. Bul operator referencial situatcia arqalı tan`landı. Situatciyada mag`lıwmatlardı jetkiziwshi ha`m qabıllawshının` ayırım fakt penen jiberilgen informaciylardı qabıllawg`a tayarlıg`ının` jag`dayı esapqa alınadı.

Tın`lawshıg`a ta`sir etiw maqsetinde a`lemdegi faktlerdi bayan etiw bolip esaplanadı. Bizlerdin` jag`dayımızda situativlik jag`day bolip hawa rayinin` jag`dayı boladı, al motiv gazetanın` xızmetkerine metio oraydın` bergen mag`lıwmatına qaray O`zbekstan territoriyasındag`i hawa rayinin` jag`dayı nin` tekstin du`ziw tapsırmasınan ibarat. Motivtin` iske asırılıw sha`rti bolip, tek g`ana fakt penen eki ta`reptegi so`ylewshilerdi biriktiriwshi (maqalanın` avtorı ha`m gazetanın` oqıwshıları) referencial situatciya bolip g`ana qoymay al jetkiziwshi menen priemnik arasındag`i kontakt penen ulıwma bilim fondına iye bolıwı za`ru`r. Sonday-aq berilgen situatciyada hawa rayı mag`lımatının mag`anası menen ahmiyetligi jo`ninde ha`r bir so`ylewshige ulıwma bilim fondına iye bolıwı kerek.

Bizlerdin` mısalmızdag`i ko`rsetilgen referencial ortalıq hawa rayı haqqındag`i mag`lımattın` avtorı (jetkiziwshisi) menen gazeta oqıwshıları arasında O`zbekstan territoriyasındag`i 3-dekabrden 8-dekabr aralıqlarındag`i hawa rayı jag`dayının` real faktine iye.

Meterologiyalıq ha`m geografiyalıq bilimler na`tiyjesinsin` fondı, usı jıldın` ha`r qıylı territoriyada hawa rayinin` jag`dayı jo`nindegi boljawlar menen hawa rayinin` jag`dayına bolg`an qızıg`ıwshılıq avtorg`a bul mag`lımattı du`ziw, al oqıwshılarg`a ondag`i bar mag`lıwmatlardı qabıllaw ha`m bahalawlardı o`z ishine aladı.

Motiv-jetkiziwshidegi mag`lımatlardı denotattın` qa`liplesiwın stimullestiredi. A`lbette bul mag`lıwmatlar ele detallarg`a ajıratılmag`an ha`m a`lemdegi faktlerdi sa`wlelendiriwdi ele til arqalı tayarlanbag`an boladı. Bizlerdin` jag`dayımızda denotat bolip hawa rayinin` jag`dayı bolip esaplanadı.

Denotat – bolajaq mag`lıwmatlardın` ha`mme programması jayg`astırılğ`an bolıp, onda emocional ha`m ekinshi mag`analı ottenkalar (konnotat) sonday-aq so`ylewshinin` bahasın, (pragmatik) bahasın o`z ishine alatug`ın semantikalıq ha`m rematikalıq komponentlerge iye.

Pikirlerdin` tuwılıwındag`ı denotative da`rejesinde ja`ne bir kommunikativlik operator qa`liplesedi. Bul **kommunikativlik** operator pragmatikalıq operator menen birgelikte keyingi pikirlerdin` tuwılıwın basqaradı. Denotativ da`rejeden besignativ da`rejege o`tkende oram ta`rizdegi faktın` (denotat-niyet) ko`rinisi jayılg`an oram-tu`sinik ta`rizli du`zliske iye bolıp, subekt (tema) ha`m predikat (rema yamasa taza jan`alıq) qatnasın anıqlaydı. Oram -tu`sinik ta`rizli du`zilisinın` qa`liplesiwi faktın` da`slepki sa`wleleniwiniń logikalıq analizlewin aldın ala na`zerde tutadı. Bul analiz faktın` ma`nililigin esapqa alıw kerek. Basqasha so`z benen aytqanda bul faktın` a`lemdegi basqa faktler menen salısturg`andag`ı jag`dayı ha`m onın` mag`lıwmatlardı jetkiziwshi ha`m qabıllawshi ta`repinen bul faktın` bahası ta`riyplegen bolıwı kerek. Ma`selen, metereologiyalıq faktın` ta`riyplewi boyınsha. ... Bekabat rayonında 20-25 m. Tezlikte samal esedi... degen faktta eki bo`lim ajıraladı: 1) Bekabat rayonda ... shamal esedi, 2) ... 20-25 metr tezlikte.

Bul bo`limlerdegi tezlikte qaysı bir pikirleri subekt, al qaysı bir pikiri predikat dep qarawg`a boladı:

Ma`seleni sheshiwden aldın qarastırılıp otırg`an pikirdi berilgen mısaldag`ı basqa ha`mme faktlar menen qurılısı ha`m jayg`asıw ta`riypi jag`ınan salıstırıw kerek.

O`zbekstannan rayonlardag`ı hawa rayınıń` mag`lıwmatları territoriya belgisi boyınsha berilgen. Demek bul jerde pikirdin` birinshi bo`limi:

Bekabad rayonında shamal esedi... mag`lımattın` subekti boladı. Ekinshi bo`limi bolsa... 20-25 metr tezlikte... degenimiz pikirdin` predikatı bolıp tabıladı.

Solay etip baylanis kommunikativlik processindegi designativlik processindegi designativlik da'reje ham bul jerdegi qaliplesken oram ta'rizli tu'siniktegi du'zilis bir ta'repten semantikalıq aspekt, basqasha terminologiya boyınsha teren` semantikalıq planda yag`nıy a`lemdegi basqa faktlar arqalı berilgen fakttı obektiv qatnaslar arqalı anıqlaw, al ekinshi ta'repten bolsa-pragmatikalıq aspekt-kommunikativlik processte ha`r bir qatnasıwshının` mu`kin bolg`an maqsetlerine anıqlawdan ibarat boladı.

II-BAP

Baslawish bilimlendiriwde kvantitativlik modellestiriw metodların paydalanıw ma`seleleri.

2.0. Da`slepki eskertiwler.

O`zbekstan respublikası “Kadrlar tayarlawdın` milliy da`stu`rinde” ilim ha`m islep shıg`arıw arasında puxta o`z-ara birge islesiw ha`m o`z-ara paydalı integraciyanın` joqlıg`ı, kadrlar tayarlawdın` ha`zirgi ku`ndegi turmısımızda orın alg`an iri kemshiliklerdin` biri ekenligi sıpatında ko`rsetiledi. Sonın` ushında bul da`stu`rdin` maqset ha`m wazıypalarının` biri integraciyanıwın ta`miynlew, tayarlanıp atırg`an kadrlardın` talaplarına juwap beretug`ın, sonın` menen birgelikte ma`mleketlik emes uyımlar, karxanalar ha`m sho`lkemlerdin` buyırtpalarına say keletug`ın mexanizmlerin islep shıg`ıw ma`selelerin ortag`a qoyadı.

Kadrlar tayarlawdın` milliy modelinin` sostav bo`legine shaxs, ma`mleket ha`m ja`miyet, u`zliksiz ta`lim, islep shıg`arıw sıyaqlı tiykarg`ı bo`limlerine jaslardı ilimge bag`darlaw ma`seleside ken` orın alg`an. Onda joqarı mamanlı qa`nigelerdi tayarlawshı ha`m olarda paydalanıwshı, aldın`g`ı qatardag`ı pedagogikalıq ha`m xabar texnologiyaların islep shıg`ıwshı milliy modeli sıpatında ko`rsetiledi.

Tariyxta hesh bir texnologiya, bir a`sirden ekinshi bir a`sirge ko`ship otırmag`an. Ha`r qanday texnologıyanın`, ozinin` o`mir su`riw da`wiri bar. Birewi 10 jıl, ekinshisi 20 jıl ayrımları 30-40 jıl o`mir su`rip, usı arqalı xalıqta xalıqqa xızmet ko`rsetedi. Biraq da`wirdin` ha`m turmısımızdın` talabına muwapıq ta`lim sistemasına degen talap ku`sheyip otıradı. Na`tiyjede eski texnologıyanın` paydalanıw o`risi tarayıp a`ste-aqırın talapqa juwap bermegenligi sebepli, saxnadan shıg`adı. Olay bolsa ha`zirgi zaman talim tizimine juwap beretug`ın pedagogikalıq texnologiyalardı jaratıwımız za`ru`r boladı...

A`lbette jan`a pedagogikalıq texnologıyanın` jaratılıwında ha`m onın` turmısımızda paydalanıwdın` da`slepki basqışında bo`getler ha`m qarama-qarsılıqlardıń bolıwı so`zsiz. Mine usı qarama-qarsılıqlar ishindegi, tiykarg`ı faktorlardın` biri- bul jıllar dawamında bir texnologiyag`a uyrenisip qalıw na`tiyjesinde ha`m jan`a metodlardı qabıl etiwdi qa`lemeytug`ın, qa`liplesip qalg`an stereotiplerdin` qutılıw qıyınshılıgı bolıp tabıladı.

Usınılg`an jan`a texnologıyanı u`yreniw ha`m og`an u`yrensiw ju`da` ha`m quramalı ha`m qıyın process ekenligin umıtpawımız kerek. Bul jerde I.Karimovtın` “Jan`a u`ydi qurmay turıp, go`nesin buzbowımız kerek” degen so`zin de umıtpawımız kerek a`lbette.

2.1. Baslawısh klass sabaqlıqlarının` kvantitativlik modelin du`ziw ma`seleleri.

O`zbekstanda joqarg`ı oqıw orınları menen mekteplerinde 60-jıllardan baslap shet tiller qatarında ispan tili de oqıtıla baslag`an edi. Sonlıqtan da ispan tilin oqıtıwda sapalı ha`m stabilli sabaqlıqlardı jaratıw za`rurlıgı tuwılğ`an edi. Bunın` ushın sol dawırdegi V-X klasslardag`ı sabaqlıqlardıń leksikalıq materialları boyınsha izbe-iz tu`rde lingvostatiskalıq izertlew ju`rgiziledi. Bul tu`rdegi izertlewdin` tiykarg`ı maqseti ispan tilin tez u`yretip shıg`ıw jolların tabıwdan ibarat edi. Yag`nıy bul usılda ha`zirgi waqıtta ilimde “tillerdi oqıtıwdın` statistikalıq tiyimlestiriw (optimizaciya) metodları” atı menen ataladı. Izertlenip atırg`an sabaqlıqlardag`ı statistikalıq mag`lıwmatlar arqalı oqıwshılardıń jasına qaray otırıp salıstırıp atırg`an ispan tilinin` so`zleri menen ana tili so`zlerinin` arasındag`ı qollanıw o`zgeshelikler arqalı ispan tilinin` sabaqlıqları qayta islenip, olar ha`r ta`repleme jetilistiriledi. Na`tiyjede bul turdegi oqıwshılar arqalı ispan tilin qısqa mu`ddey ishinde u`yreniw mumkinshilikleri payda boldı. (Ag`laev ha`m basqalar, 1980, 144-b).

Sabaqlıqlardı izertlewlerdegi bunday ta`jriybeler qon`sı tu`rkiy tilles respublikalardıń da xalıq ta`lim tiziminde orın aldı, atap aytqanda baslawısh

klass oqıwshıların statistikalıq izertlewler ju`rgizilip, a`hmiyetli mag`lıwmatlar alındı. (K.M.Moldabekov, 1980, 200-b)

2.2. Baslawısh bilimlendiriwde da`slepki kvantitavlik izertlewler.

Jas o`spirimlerden` tilin u`yreniwde ele de bolsa teren`lestiriw ushın balalar a`debiyatına arnalg`an a`debiy jurnallarının` tekstleri boyınsha statistikalıq eksperimentler ju`rgizildi. Atap aytqanda bul tu`rdegı jumıslar Qazaqstan respublikasının` xalıq ta`limi sistemasında qolg`a alınıp, bul boyınsha ulıwma ko`lemi 100 mın` so`z qollanısı ko`lemindegi balalar a`debiyatı boyınsha alfavitli-jiyilik so`zlikler du`zildi. (K.M.Moldabekov, 1980, 265-b).

Baslawısh klass sabaqlıqlarının` tek g`ana leksikalıq statistikasın u`yreniw menen g`ana sheklenbesten, al bul metodlar arqalı baslawısh klass oqıwshılarındag`ı ana tilindegi grammatikalıq sistemasının` qaliplesiw processinin` birinshi basqısı 2-7 jas aralığı`nda payda bolatug`ınlıgın izertlewlerdin` na`tiyjesi ko`rsetti. (K.M.Moldabekov, 1990, 62-64 b).

Sol sıyaqlı a`lipbe sabaqlıg`ının morfologiyalıq du`zilisine lingvostatistikalıq tallaw jurgizilip, ondag`ı so`z qollanılısı, so`z forma ha`m so`z birliklerin qollanıw o`zgeshelikleri anıqlandı. Du`nya ju`zlik psixolingvist ilimpazlarının` izertlewi boyınsha mektep jasına kelgen bala to`rt mın` sozge jaqın so`zlerdi biletug`ınlıg`ı anıqlandı (Arısbaev ha`m basqalar, 1990, 210-211-b).

Al tu`rkiy tillerde mektep jasına kelgen bala neshe so`zdi biletug`ınlıg`ı haqqında statistikalıq mag`lıwmatlarga iye emes.

A`lbette jaqın jıllarda bul mag`lıwmatlarga iye bolamız degen u`mittemiz. Sebebi ha`zirgi kadrlar tayarlawdın` milliy da`stu`rinin`talaplarına muwapıq, xalıq ta`liminde jan`a pedagogikalıq texnologiyanı endiriw maqsetinde ana tili sabaqlıqlarının` tekstlerin ha`zirgi zaman matematikalıq ha`m kvantitativlik modellestiriw metodların paydalanıw jumısları qolg`a alınıp atır.

2.3 Qaraqalpaq tilinde kvantitativlik metodlardı paydalanıw ma'sesleleri.

Qaraqalpaq til bilimi boyınsha daslepki tikkeley baqlaw metodlarına turkologlardın' izertlewlerinde ko'remiz (Baskakov, Nasirov h.t.b.). Bul metodlar qatarında tilde izertlewдин' fonetikalıq, leksikalıq-grammatikalıq, salıstırmalı-tariyxıy tarawları orın alıp, na'tiyjede qaraqalpaq til bilimi qa'liplesti.

Al 70-jıllarda til bilimin izertlewдин' jan'a texnologiyaları ju'zege kele basladı. Atap aytqanda til bilinde matematikalıq, kvantitativlik modellestiriw metodların rawajlandırıw tek g'ana 80-jıllarg'a sa'ykes keledi(Ayımbetov, Bektaev, Nasirov).

A'llette bul jumıslar qaraqalpaq til bilimine 10 jılday kesh qolg'a alındı. Degen menen bul taraw qaraqalpaq til biliminde jıldan jıl'g'a rawajlanıp, onın' ken'eyiw arealı arqalı o'zinin' salmaqlı ornın turkologiyada belgiledi.

Biraqta bul metodlar tiykarınan alg'anda janrlardıń tu'rli tarawında paydalanılıp (epos, poeziya, gazeta, jurnal, roman), al baslawısh klass oqıwshılarının' tekstlerin izertlewlerinde paydalanılmadı.

Mine til bilimindegi ha'zirgi zaman metodları bolıp esaplanıp kelgen, kvantitativlik ha'm matematikalıq modellestiriw metodları ja'rdeminde baslawısh klass oqıw kitaplarının' tekstlerin izertlew arqalı g'ana tildi oqıtıwdın' jan'a pedagogikalıq texnologiyanı endiriw ha'zirgi ku'ndegi xalıq ta'liminde oraylıq orındı iyelegen aktual mashqalalardıń biri bolıp otr.

2.4. Kvantitativlik modellestiriwdın tiykarg'ı principi.

Til biliminde izertlewдин' tu'rli usılları bar. Atap aytqanda salıstırmalı tariyxıy grammatikalıq, leksikalıq, fonetikalıq h.t.b.

Bul metodlar arqalı tilimizdegi bolıp atırg'an a'lwın tu'rli qubılıslardı anıqlawg'a ja'rdem etedi.

Jo'qarıda so'z bolıp atırg'an metodlardın' o'zine ılayıq izertlew mu'mkinshilikleri bar. Sonlıqtan da izertlenip atırg'an obektti izertlewshı o'zine qolaylı bolıp esaplang'an metodlardan paydalanıladı.

Geypara waqıtları qoyılıp otırǵan mashqalanın tu`rine qaray u`yrenilip atırǵan obektlerge tek g`ana bir waqıttın ozinde bir neshe metodlardı jalp etiw mu`mkin. “A`lbette bunday jag`dayda ortag`a qoyılıp otırǵan mashqala bir qansha quramalılaw bolg`anda izertlewge bir waqıttın o`zinde bir neshe metodlar jail`p etiletug`ınlıg`ı ilimde bolıp atırǵan ta`jriybeler ko`rsetti.

Egerde jigirmalahshı a`sirdin` basında ilimler tu`rli tarawlarg`a tarmaqlang`an bolsa, al jigirmalanshı a`sirdin` ekinshi yarımında bul ilimler qosılıp izertlew obektlerin birgelikte alıp baratır. Ma`selen matematikalıq fizika, matematikalıq lingvistika, fizikalıq ximiya, h.t.b.

Sonın` menen birgelikte bul da`wirde modellestiriw metodları iliminin` tu`rli tarawlarında paydalanılıp, o`zinin` salmaqlı ornin ilimde belgilep o`tti. Sonın` menen birgelikte bul metodlar til biliminde ken` orın alıp, paydalanıw o`risi ken`eydi. Ja`miyetshilik modellestiriw metodların ta`n aldı.

Til bilimindegi fonetikalıq, grammatikalıq ha`m salıstırmalı tariyxıy ha`mde tag`ı da basqa metodlar tikkeley baqlaw metodları degen at penen ilimde belgili.

Biraqta obyektlar u`yrenilip atırǵan waqıtlarda (bizlerdin` jag`dayımızda u`yreniliwshi bul tekstler) tikkeley baqlaw metodlarının` ku`shi jetpeytug`ın jag`daylarda boldı.

Atap aytqanda bul obyektlardin` ishki qurılıslarındag`ı bolıp atırǵan sırlı qubılısları menen qa`siyetlerin tikkeley baqlaw metodları arqalı anıqlaw o`te mu`shkil boladı. Bunday tu`rdegi qıyınshılıq,tiykarınan alg`anda obyektlardin` makro yamasa mikro o`lshemliklerine baylanıslı olardı tikkeley baqlaw mu`mkinshiligine iye bola almaydı. Sebebi adam organizminin` seziw mu`mkinshilikleri sheksiz emes.

Bunday bo`getlerden qutılıw ushın, ilim modellestiriw metodların oylap taptı. Bul metodtın` mazmunı sonnan ibarat, u`yrenilip atırǵan obyektin` makro yamasa mikro razmerliklerge iye bolg`anda yamasa obyektin` ishki qurılısında bolıp atırǵan a`lwan tu`rli processlerdin` ha`dden tis quramalı bolg`an yag`nıy adam organizminin` seziw organlarına izertlewge qolaylı

bolg'an ekinshi bir obyekt saylanıp alınadı. Bul saylanıp aling'an obyektin' modeli dep ataladı. Al izertlenip atırg'an obyekt bolsa natural – natural obyekt dep ataladı.

Demek natural obyekt penen model arasındag'ı qatnaslar arqalı izertlenip atırg'an obyektlerdegi qubılıslardı ashıw, ilimde modellestiriw metodları degen atama menen orın alg'an.

2.5 Modellestiriwdin' tiykarg'ı qag'ıydaları

Tikkeley baqlaw metodları siyaqlı modellestiriw metodlarınin' da izertlew uqıplılıg'ının' mu'mkinshilikleri de sheksiz emes. Bunday tu'rdegi izertlew metodlarınin' shegaralaniwshilig'i, tiykarinan alg'anda modeldin' natural obyektı almasıra almawshılıq kemshiligi menen tıg'ız baylanıslı.

Ma'selen globustı alsaq ol jer sharının' modeli xizmetin atqara aladı. Globus arqalı jer sharı haqqında bir qansha a'hmiyetli bolg'an mag'lıwmat alsaqta, biraqta ol hesh waqıtta planetanı almasıra almaydı.

A'lbeste bunday qubılıs modellestiriw metodlarına qoyılatug'ın birinshi qag'ıydalarınin' biri bolıp yesaplanadı.

Tap sol siyaqlı belgili bir tarawdag'ı janrlardın' tekstleri boyınsha du'zilgen alfavitli jiyilik so'zliklrindegi alfavit ta'rtibi boyınsha jaylastırılğ'an so'z formatların qaraqalpaq tilinin' leksikologiyasındag'ı ha'm stilistikasındag'ı leksikalıq birliklerdin' bo'listiririw itimallıqların modellestiredi. Tap sol siyaqlı bul so'zliktin'de o'zine ta'n kemshilikleri de orın alg'an.

1. Ma'selen so'zlikte alfavit ta'rtibinde berlgen leksikalıq birlikler ya semantikalıq yamasa sintaksislik valentliklerdin' qag'ıydaların esapqa almaydı.

2. Natural obyekt penen model o'zinin' quramalılıg'ı menen ajıralg'anda g'ana modellestiriw metodların paydalanıw maqsetke ılayıq bolıp yesaplanadı. Egerde natural obyekt penen model o'zinin' a'piwayılıg'ı menen ajıralıp tursa, onday jag'dayda modellestiriw hesh qanday mazmung'a yamasa a'hmiyetke iye bolmaydı. Bunday jag'dayda izertlew jumıslarında modellestiriw metodları paydalanılmaydı.

Ma'selen, Jumagu'l mektepten keldi – degen ga'pke modellestiriw metodların paydalanıw hesh qanday a'hmiyetke iye emes.

3. Natural obyekt penen model arasındag'ı uqsaslıqqa itibar beriw lazım Bunday uqsaslıqlar arqalı modelden alıng'an informaciyalardı natural obyektlerde ha'r qıylı qatnaslar ja'rdeminde (izomorf, gomomorf) o'tkeriw arqalı bul obyektlerdegi bolıp atırg'an qubılıslardan u'yreniwge boladı.

4. Model o'zinin' evristikalıq qa'siyetleri menen ajıratıp turıwı tiyis. Bunday evristikalıq qa'siyetleri arqalı ilimde jan'a teoriya ha'm ideyalardı qa'liplestiriwi tiyis. Ma'selen so'z yamasa so'z formalardın' jiyilik so'zliklerin du'ziw arqalı u'yrenilip atırg'an tekstlerdi statistikalıq modeler arqalı, olardın' qa'siyetlerin anıqlaw mu'mkinshilikleri payda boladı.

5. Modeldin' sociyallıq a'hmiyeti a'melde tekseriw arqalı anıqlaw maqsetke ılayıq boladı. Demek, onın evristikalıq a'hmiyeti a'meldegı na'tiyjeler arqalı bahalanadı.

2.6 Jiyilik so'zlikler ha'm olardın' tu'rleri.

Birinshi jiyilik so'zlikler qaraqalpaq tilinin` leksikografiyasında jetpisinshi jıllardın` aqırında qolg`a alınıp, da`slepki na'tiyjeleri 1980-jıllarda ko`zge ko`rine basladı.

Tashkent qalasında o'tkerilgen III-xalıq aralıq konferenciyasında bul jo`ninde mag`lıwmatlar berildi. Konferenciya gazeta leksikası boyınsha qazaq, o`zbek, qirg`ız ha'm qaraqalpaq tillerinin` jiyilik so'zliklerinin` esaplaw texnikasının` ja'rdeminde du`zilgenligi ha'm bul jumıslardın` na'tiyjeleri bayan etildi.

Alıng'an bul so'zlikler ja'rdeminde statistikalıq-informaciyalıq modellestiriwdin` na'tiyjeleri ko`rsetildi. Atap aytqanda statistikalıq-informaciyalıq modellestiriw ja'rdeminde turkologiyada tipologiyalıq izertlewlerge, jasalma intellektlerdi izertlewlerde bir tilden ekinshi tilge mashina ja'rdeminde awdarıw mu'mkinshiligine iye bolıwı menen bir qatarda tillerdi

oqıtıwda statistikalıq tiyimlestiriw metodların jaratıw mu`mkinshilikleri ko`rsetildi. (Bektaev ha`m t.b. 1980, 168-169 b).

Bul da`wirde qaraqalpaq tilinin` leksikografiyasında gazeta tekstleri boyınsha jiyilik so`zliklerdin` ulıwma ko`lemi 50 mın` so`z qollanılısına jetken edi.

Son`ın ala gazeta tekstleri boyınsha so`zliktin` ko`lemi 100 mın` so`z qollanılısına jetti.

Bunnan basqa sekseninshi jillardın ortasına kelip qaraqalpaq tilinin` leksikografikasındag`ı jiyilik so`zlikler respublikalıq siyasiy-a`debiy janrdag`ı “A`miwda`rya” jurnalının` tekstlerinen du`zilip, onın` da ko`lemi ju`z mın` so`z qollanılısınan da astı.

Bul materiallar boyınsha 1987-jılı “Qaraqalpaq publicistikalıq tekstlerinin`” leksikası ha`m morfologiyasın izertlew din` lingvostatistikalıq ta`jriybeler” atamasındag`ı tema boyınsha kandidatlıq dissertaciya jaqlandı. (Ayımbetov, 1987, 23-bet).

Sonın` ala “Bilim” baspası ta`repinen, bul ilimiy jumıstın` monografiyası baspadan shıqtı. (Ayımbetov, 1991, 128b).

90-jıllarda bolsa, til bilimindegi kvantitativlik modellestiriw metodları izertlew o`risi keskin ken`eyip turkologiyada o`zinin` salmaqlı ornın belgiledi.

Atap aytqanda kvantitativlik izertlew obektine qaraqalpaq tilinin` tu`rli janrlarının tekstleri boyınsha izertlewler ju`rgizildi. Ma`selen: eposlar qatarında “Alpamıs”, “Qırıq qız”, “Sha`ryar” roman tekstlerine T.Kayıpbergenovtın` “Maman biy” apsanası; Poeziyada qaraqalpaq klassik shıg`armalarının` tekstleri menen bir qatar I.Yusupovtın` shıg`armalarının` tekstleride kirgizildi.

Na`tiyjede qaraqalpaq tilinin` leksikografiyasında epos, roman, poeziya, jurnal, gazeta jurnalının` jiyilik so`zliklerine iye boladı. Bul janrlar boyınsha du`zilgen statistikalıq materiallardın` ko`lemi yarım million so`z qollanıslarınan da asıp tu`sti. Jıynalg`an bay statistikalıq materiallar tiykarında 1997-jılı “Tu`rkiy tillerinin` kvantitativlik-tipologiyalıq jaqınlıg`ın anıqlawdag`ı

problemaları ha'm metodları" atamasındag'ı teması boyınsha doktorlıq dissertaciya jaqlandı.

Bul tema tiykarınan alg`anda turkologiyada o`z sheshimin taba almay atırg`an en` bir qıyın bolg`an tu`rkiy tillerinin` klassifikaciyalaw problemasına bag`ishlang`an jumıs bolıp esaplanadı.

Kompyuterler ja`rdeminde alıng`an jiyilik so`zlikler bir neshe tu`rge iye boladı. Maselen; Alfavitli jiyilik so`z formalarının` bası alfavit ta`rtibindegi du`zilgen sozliklerge aytamız. Al so`z formalarının` son`ı boyınsha du`zilgen so`zliklerge kerı alfavitli jiyilik so`zlik dep aytamız.

Bul so`zliklerdin` ko`rinisi to`mendegishe boladı: Keste №1

So`z formalarinin` menshikli jiyilik so`zleri

i	Ls/f	Fi	Fi*
1	2	3	4
34	Haqqında-III	392	26114
35	Komitetinin`-3	378	26492
36	Barlıq-4	376	26868
37	Qaraqalpaqstan-3	376	27244
38	Oraylıq-6	364	27618
39	Birinshi-A	357	27965
40	Jaqsı-6	354	28319
41	Ja`ne-III	346	28665
42	Men-4	343	29118
43	Basqa-4	334	29342
44	Eki-A	334	28767
45	Jıl-3	331	31117
46	Bolg`an-7	328	31335
47	Sol-4	326	31661
48	Kerek-5	324	

So'z formalarinin' keri alfavitinin' jiyilik so'zlig'i.

i	Ls/f	Fi	Fi*
1	2	3	4
11951	Qushtarlıqqa-3	1	55165
11952	Zorlıqqa-3	1	55166
11953	Direktorlıqqa-3	1	55167
11954	G'amqorlıqqa-3	2	55169
11955	Sabırlıqqa-3	1	55170
11956	Tayarlıqqa-3	1	55171
11957	Uqsashlıqqa-3	2	55173
11958	Doslıqqa-3	2	55175
11959	Durıslıqqa-3	2	55177
11960	Haqıyqatlıqqa-3	2	55179
11961	Soldatlıqqa-3	1	55180
11962	Azatlıqqa-3	3	55183
11963	Azamatlıqqa-3	1	55184
11964	Oypatlıqqa-3	1	55185
11965	Deputatlıqqa-3	2	55187

So'z formalarinin' alfavitlik jiyilik so'zlig'i.

i	Ls/f	Fi	Fi*
1	2	3	4
840	Agitator-3	10	3881
841	Agitatordan-3	1	3882
842	Agitatordın`-3	1	3883
843	Agitatorlar-3	3	3886
844	Agitatorlardın`-3	4	3890
845	Agitatorları-3	1	3891
846	Agitatorlarının`-3	1	3892
847	Agitatciya-propaganda-3	1	3893
848	Agitaciya-3	5	3898
849	Agitaciyalıq-6	1	3899
850	Agitaciyası-3	1	3900
851	Agitbrigada-3	14	3914
852	Agitbrigadag`a-3	1	3915
853	Agitbrigadanın`-3	4	3919
854	Agitbrigadası-3	1	3920
855	Agitbrigadasın-3	1	3921

Menshikli jiyilik so'zlik tag'ı da bunı ren'li jiyilik so'zlik dep te ataydı. Bul so'zlikte so'z formalarinin' jiyiliklerinin' kemeyiw ta'rtibi menen du'zilgen so'zliklerge aytamız.

III bab

Birinshi klass sabaqlıqları tekstlerinin' kvantitativlik analizi

3.0. Da'slepki eskertiwler

Ha'zirgi bilimlendiriw tarawında orın alg'an sabaqlıqlardıń lingvistikalıq-informaciyalıq bazaların jaratıw ma'seleleri ku'n ta'rtibinde o'z sheshimin ku'tip turg'an a'hmiyetli ma'selelerinin' biri bolıp qalmaqta. Bunın' tiykarg'ı sebebi sabaqlıq ha'm oqıwshılar ja'ma'a'ti arasındag'ı baylanıs kommunikaciyalarının' sapasın ko'teriw ushın birinshi gezekte tekstlerdegi qollanıl'g'an leksikalıq birliklerdi klasslar boyınsha klassifikaciyalap shıg'ıw ma'seleleri menen tıg'ız baylanıslı bolıp atır. Qaysı bir leksikalıq birlikler birinshi klasslar ushın qonımlı, al birewleri ekinshi, endigileri u'shinshi yamasa tag'ı basqaları u'shinshi klasslar ushın qolaylı boladı degen juwmaqlardı shıg'arıw za'ru'r bolıp qalmaqta.

Bul ma'selelerdi a'melge asırıwlarımız ushın sabaqlıq tekstlerinin' kvantitativlik tipologiyaların teren' u'yrenip shıg'ıwımız ha'm og'an ha'r ta'repleme bolg'an analizlerdi keltirip shıg'arıwlarımız maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı.

3.1. Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ı tekstlerindeki so'z formalarının' jiyilikleri ha'm procenti

Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ındag'ı siyrek gezlesetug'ın so'z formaları tiykarg'ı bo'limdi iyelegen. Siyrek gezlesetug'ın leksikalıq birliklerdin' salıstırmalı salmag'ı 70,85%-iyelegen. Siyrek gezlesetug'ın leksikalıq birlikler qatarında so'zformaların qollanıw jiyilikleri birge yamasa ekige ten' bolg'anlardı aytamız.

İzertlenip atırg'an sabaqlıqlardıń tekstlerinde qansha ko'p siyrek gezlesetug'ın leksikalıq birlikler ushırasqan bolsa, onda sol sabaqlıqtın' leksikası ra'n'-ba'ra'n'liklerge tol bolg'an bay bolıp keledi. Bul orında birinshi

klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ının' bay leksikag'a iye degen juwmaqtı shıg'ara alamız.

Sabaqlıqtag'ı so'z formaların' jiyilikleri ko'terilgen sayın, olardın' ra'n'-ba'ra'n'liklerinin' to'menlew jag'dayların ko'remiz. Atap aytqanda leksikalıq birliklerinin' jiyilikler u'sh penen to'rt (3-4) intervalında 12,86%, bes penen tog'ız intervalında 8,51%, al on ha'm onnan joqarg'ı jiyiliklerinde bolsa ra'n'-ba'ra'n'liklerdin' procentlik ko'rsetkishi 7,78% ke deyin tu'sip qalatug'ınlıqların ko'remiz.

Al birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ının' tekstlerinde qollanılğ'an ulıwma so'z formaların' sanı 2069 g'a ten' eken. Bunın' o'zide izertlenip atırğ'an sabaqlıq du'ziwshileri qaraqalpaq tilinin' bay leksikasınan paydalang'anlıg'ın ko'remiz.

Solay etip birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ındag'ı qollanılğ'an so'zformaların' jiyilikleri menen olardın' procentlik ko'rsetkishlerin kvantitativlik o'lshepler sıpatında tolıq qabıl ete aladı ekenbiz.

Keste-1

Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ı tekstlerindeki so'z formaların' jiyilikleri ha'm procenti

Jiyiligi	Jiyiliklerge sa'ykes so'zformaları sanı	Procenti
1	1133	54,76
2	333	16,09
3-4	266	12,86
5-9	176	8,51
10 ha'm onnan artıq	161	7,78
Ulıwma	2069	100

3.2. Birinshi klass matematika sabaqlıg'ı tekstlerindeki so'zformalarının' jiyiligi ha'm procenti.

Birinshi klass matematika sabaqlıg'ı tekstlerindeki siyrek gezlesetug'ın so'zformaları 71,13% in qurag'an. A'dette bul ko'rsetkishtin' o'zi bul sabaqlıqtın' leksikası birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ı sıyaqlı bay ekenligin an'laymız. Bunun' tiykarg'ı sebebi birinshi klass matematika sabaqlıg'ının' tekstlerin o'zlestiriw da'wirinde ko'plegen tu'sinler toplamına iye ekenlikleri menen tıg'ız baylanıslı boladı. Al bul sabaqlıqtın' tekstlerinde qollanıl'g'an leksikalıq birliklerdin' u'sh ha'm to'rtke ten' bolg'an jiyiliklerge kelgende, olardın' procentlik ko'rsetkishleri 12,87% ke deyin tu'sip qaladı. So'zformalarının' qollanıw jiyilikleri bes ha'm tog'ız aralıqlarında bolsa, procentlik ko'rsetkishlerinin' pa'ske tu'siw jag'dayları normallasadı. Ol 9,41% in quraydı. Al leksikalıq birliklerdin' jiyilikleri on ha'm onnan asqan waqıtta bolsa, procentlik ko'rsetkishi 6,59% ke deyin ten'lesedi.

Joqarıdag'ı kvantitativlik ko'rsetkishlerdi analizleydi ekenbiz, onda birinshi klass matematika sabaqlıqlarındag'ı qollanıl'g'an leksikalıq birliklerdin' ra'n'-ba'ra'n'liklerin azaytıp, onı normallastırıwımız za'ru'r. Bunun' tiykarg'ı sebebi matematika tekstlerindeki ha'dden tıs ju'zege kelgen leksikalıq birliklerdin' ra'n'-ba'ra'n'likleri, birinshi klass oqıwshılarının' matematika sabaqlıg'ınan alınıp atırg'an tu'siniklerdi jeterli da'rejede o'zlestiriw mu'mkinshiliklerine iye bolmawları menen tıg'ız baylanıslı.

**Birinshi klass matematika sabaqlıg'ının' so'z formalarınin' jiyilikleri
ha'm procenti**

Jiyiligi	Jiyiliklerge sa'ykes so'z formalarınin' sanı	Procenti (%)
F=1	450	48,65
F=2	208	22,48
F=3-4	119	12,87
F=5-9	87	9,41
F=10 ha'm onnan artıq	61	6,59
Ulıwma	925	100

bolatug'ınlıqları ta'biiy qubılıs bolıp esaplanadı. Qalaberse birinshi klass oqıwshılarına uzatılğ'an sanlıq abstrakciyalar tek g'ana denotaciya qubılısları arqalı g'ana tu'siniklerge iye bolatug'ınlıqların umıtpawımız za'ru'r.

**3.3. Birinshi klass «muzıka ma'deniyatı» sabaqlıg'ı tekstlerindeki so'z
formalarınin' jiyiligi ha'm procenti**

Birinshi klass «muzıka ma'deniyatı» sabaqlıg'ı tekstlerindeki siyrek gezlesetug'ın leksikalıq birlikler 83,46% in qurag'an. Bunday tu'rdegi joqarg'ı ko'rsetkish birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika sabaqlıqlarının' tekstlerinen 12% a'tırıpında joqarı bolıp kelgen. Bunday tu'rdegi siyrek gezlesetug'ın so'zformalarg'a iye bolıwları, birinshi gezekte jaratılğ'an namalar poeziyalıq tekstler menen tıg'ız baylanıslı bolğ'an. Nege degende tu'rli janrlardag'ı en' bay leksika poeziya bolıp esaplanatug'ınlıqları, o'tken a'sirdin' toqsanınshı jıllarında M.K.Ayımbetov ta'repinen da'lillengen edi.

Birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ının' tekstlerindeki qollanıw jiyilikleri u'sh ha'm to'rtke ten' bolğ'an so'zformalar birden 9,33% ke deyin

tu'sip ketken. Bul ko'rsetkish birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika sabaqlıqları menen salıstırg'anda 3,5% a'tırapında to'men bolıp kelgen.

Birinshi klass «Muzıka ma'deniyatı» sabaqlıg'ı tekstlerindeki so'zformaların' jiyilikleri ha'm procenti

Jiyiligi	Jiyiliklerge sa'ykes so'z formaları sanı	Procenti
1	1562	70,39
2	290	13,07
3-4	207	9,33
5-9	109	4,91
10 ha'm onnan artıq	51	2,30
Ulıwma	2219	100

Qollanıw jiyilikleri bes penen tog'ız intervalında procentlik ko'rsetkishi 4,51% ke deyin to'menleydi. Al on ha'm onnan artıq bolg'an so'z formaların' qollanıw jiyiliklerinin' procenti 2,30% ke deyin kemeyedi.

Birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ındag'ı tekstlerindeki so'zformaların' ra'n'-ba'ra'n'likleri boyınsha birinshi klass qaraqalpaq tili ha'm birinshi klass matematika sabaqlıqları menen salıstırg'anda biraz o'zgesheliklerge iye ekenliklerin ko'remiz.

3.4. Birinshi klass sabaqlıqlarındag'ı so'zformaların' ortasha qaytalanıw jiyilikleri

Ha'r qanday tekstlerdegi qollanılg'an leksikalıq birliklerdin' ortasha qaytalanıw jiyiliklerin anıqlaw kvantitativlik tipologiyada ken' qollanıladı. Atap

aytqanda tu'rli janrlardag'ı tekstlerde leksikalıq birliklerdi o'z-ara salıstırıw jumıslarında kvantitativlik-tipologiyalıq analizlerdi keltirip shıg'arıw jumısları a'melge asırıladı.

Ha'r bir leksikalıq birliklerdin' ortasha qaytalanıw jiyilikleri to'mendegi formula ja'rdeminde anıqlanadı:

$$\tilde{F}_{o/\kappa} = \frac{N}{F_{c/\phi}}$$

Bul formulada $\tilde{F}_{o/\kappa}$ -teksttegi ha'r bir so'zformanın' ortasha qaytalanıw jiyiligi, N -izertlenilip atırg'an tekstlerdin' so'z qollanıw mug'darı, $F_{c/\phi}$ -bolsa so'zformalarınin' ulıwma sanı.

Birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika ha'm birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıqlarının' tekstlerindeki ha'r bir so'zformalarınin' ortasha qaytalanıw jiyiliklerine na'zer salar ekenbiz, onda kishi mug'dardag'ı $\tilde{F}_{o/\kappa}$ -muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ına tiyisli ekenliklerin ko'remiz.

Qaysı bir tekste ortasha qaytalanıw jiyilikleri kem bolg'an sayın, onın' leksikalıq qatlamı sonshelli ra'n'-ba'ra'n'liklerge tolı bay bolıp keledi. Al ortasha qaytalanıw jiyiliklerinin' mug'darı joqarı bolg'an sayın onın' leksikası sonshelli jarlı bolıp keledi. Demek muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ının' leksikası ra'n'-ba'ra'n'likleri ha'm baylıg'ı jag'ınan birinshi klass qaraqalpaq tili menen birinshi klass matematika sabaqlıqlarına qarag'anda joqarı bolıp keledi. Ma'selen birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ındag'ı ortasha qaytalanıw jiyiligi $\tilde{F}_{o/\kappa} = 4,1$, birinshi klass matematika sabaqlıg'ındag'ı ortasha qaytalanıw jiyiligi $\tilde{F}_{o/\kappa} = 3,54$, al birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ındag'ı ortasha qaytalanıw jiyiligi $\tilde{F}_{o/\kappa} = 2,01$ ten' eken.

Bul ko'riniste muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ının' tekstlerindeki ortasha qaytalanıw jiyiliginin' mug'darı, qaraqalpaq tili sabaqlıg'ına qarag'anda eki ese kishi bolıp kelgen.

Bunday ko'rinitegi kvantitativlik ko'rsetkishler bunnan buring'ı birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika, birinshi klass muzıka

ma'deniyatı sabaqlıqlarındag'ı so'zformalarının' jiyilikleri ha'm procenti boyınsha atap o'tilgen kvantitativlik analizlerdi tolıq tu'rde tastıyıqlap otır.

Keste-1

Birinshi klass sabaqlıqlarındag'ı so'z formalardın' ortasha qaytalanıw jiyiligi ($\tilde{F}$)

Sabaqlıqlar	N	$F_{c/\phi}$	$\tilde{F}_{o/\kappa}$
Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ı	8360	2037	4,1
Birinshi klass matematika sabaqlıg'ı	3278	925	3,54
Birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ı	4453	2219	2,01

Muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ındag'ı ju'zege kelgen joqarg'ı ra'n'-ba'ra'n'likler menen bay leksikag'a iye bolıwları, jaratılğ'an namalardın' qosıqlarg'a tikkeley baylanıslı tu'rde a'melge asırılğ'anlıqları menen tıg'ız baylanıslı boladı. Demek bul sabaqlıq poeziya janrı arqalı baylanısqaqları sebepli bay leksikag'a iye boladı eken.

3.5. Birinshi klass sabaqlıqlarının' tekstlerindeki salıstırmalı jiyilikler.

İtimallıqlar teoriyasında tosınnanlıq waqıyalardın' itimallıqları to'mendegi formula ja'rdeminde anıqlanadı:

$$P(A) = \frac{m}{n}$$

Bul formuladag'ı n -tosınnanlıq A waqıyasın ju'zege asıw ha'm ju'zege aspaw mu'mkinshilikleri, m -bolsa A waqıyasının' payda bolıw mu'mkinshilikleri sanı, al $P(A)$ - A waqıyasının' ju'zege asıw itimallıg'ı.

İtimallıqlardıń bul formuladag'ı ko'rsetilgen anıqlamanın' a'meliyatlarda paydalanıw mu'mkinshilikleri tar ma'nide boladı. Bunın' tiykarg'ı sebebi tosınnanlıq waqıyalardıń itimallıqların anıqlaw mu'mkinshiliklerinin' sheklengenlikleri menen tıg'ız baylanıslı boladı. Basqasha so'z benen aytqanda ko'rsetilgen bul formula tiykarınan alg'anda tosınnanlıq waqıyalarının' ju'zege keliw jag'dayları simmetriya nızamı menen baylanıslı boladı.

Tilekke qarsı turmısımızdag'ı ba'rshe ju'zege keletug'ın waqıyalar simmetriya nızamına boysına bermeydi. Ma'selen ul balalar menen qız balalardıń tuwılıwlar ten' mu'mkinshiliklerge iye emes. Yaması qa'legen janrlardag'ı tekstlerde so'zformalarının' payda bolıwlarının' o'zi de ten' mu'mkinshiliklerden uzaqta turg'an waqıyalarının' biri bolıp esaplanadı.

Sonlıqtan da itimallıqlar teoriyasında tosınnanlıq waqıyalardıń ju'zege keliw itimallıqlarında statistikalıq anıqlama kiritilgen bolıp, onın' texnikada, ta'biy pa'nler menen gumanitar pa'nlerdegi paydalanıw maydanı ju'da' ha'm ken' bolıp esaplanadı. Tosınnanlıq waqıyalarının' ju'zege asıw itimallıqlarının' statistikalıq formulası to'mendegishe boladı

$$P(W) = \frac{k}{n}$$

Bul formuladag'ı n - W tosınnanlıq waqıyasının' ju'zege asıw ha'm aspaw sanı, k -tosınnanlıq W waqıyasının' payda bolıw sanı, al $P(W)$ -bolsa tosınnanlıq W waqıyasının' ju'zege asıw itimallıg'ı bolıp esaplanadı.

Tosınnanlıq waqıyalarının' ju'zege asıw itimallıqlarının' statistikalıq anıqlaması bul waqıyalardıń ju'zege asıwları salıstırmalı jiyilikler menen o'z-ara ekvivalent bolıp esaplanadı.

Birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ındag'ı salıstırmalı jiyiliktin' mug'darı birinshi klass qaraqalpaq tili ha'm birinshi klass matematika

sabaqlıqlarına qarag'anda eki ese joqarı boladı. Sonın' o'zi bir ta'repten muzıka ma'deniyatı, ekinshi ta'repten qaraqalpaq tili menen matematika sabaqlıqlarının' tekstleri arasındag'ı keskin parıqtı beretug'ınlıqların an'laymız.

Bul orında izertlenip atırg'an sabaqlıqlardıń tekstlerindeki so'zformaların' jiyilikleri ha'm procenti bir ta'repten, leksikalıq birliklerdin' ortasha qaytalanıw jiyilikleri ha'm salıstırmalı jiyilikler boyınsha shıg'arılǵ'an kvantitativlik analizlerdin' na'tiyjeleri bir-birlerin tastıyıqlap otır.

Salıstırmalıq jiyiliklerdin' mug'darı o'sip barg'an sayın onın' leksikası bay, al onın' mug'darı azayg'an sayın jarlı bolıp keledi eken.

Bizlerdin' eksperimental-sınaw jumıslarımızdın' na'tiyjelerine qarag'anda salıstırmalı jiyiliklerdin' mug'darı birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ında joqarı bolıp otır.

Keste-2

Birinshi klass sabaqlıqlarının' tekstlerindeki salıstırmalı jiyilikler (f_i)

Sabaqlıqlar	N	F_i	f_i
Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ı	8360	2037	0,24
Birinshi klass matematika sabaqlıg'ı	3278	925	0,28
Birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ı	4453	2219	0,50

3.6. Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ındag'ı oqıwshılar ta'repinen o'zlestirilmegen so'zler

Bul jumısta birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ının' tekstlerin leksikalıq-statistikalıq analizlew jumısların alıp barg'anımızda, bir qatar so'zlerdin' oqıwshılar ta'repinen o'zlestiriliwi ju'da' ha'm qıyın o'tetug'ınlıg'ı anıqlandı. Atap aytqanda olarg'a to'mendegi mısallardı keltirsek boladı.

Sabaqlıqta ko'rsetilgen 9-shınıg'ıwdag'ı ses ha'm ha'rip temasına arnalg'an 9-shınıg'ıwda mınaday delingen.

To'mendegi so'zlerdi ko'shiringende so'zdin' basındag'ı ta'rtibinin' ornına s-ha'ribin almastırıp jazın':

Taspa-(S...) (12-bet)

Al usı temag'a bag'ıshlang'an 10-shınıg'ıwda bolsa mınaday talap qoyılğ'an;

To'mendegi so'zlerdi bir-birine salıtırıp oqın'. Keyingi so'zlerde qanday ha'ripler qosılğ'anın aytın'.

Tis-tiste (12-bet)

On birinshi shınıg'ıwdın' ko'rsetilgen talaplarında eki so'zdin' bir-biri menen salıtırıp oqın' ha'm keyingi so'zlerde qaysı ha'riptin' alıp taslanıw kerekligin talap etiledi.

Ma'selen: gu'rek-gu're.

Bul baqlawlarda oqıwshılar taspa, saspa, tiste, gu'rek, gu're so'zlerinin' mag'anasın an'law mu'mkinshiliklerine iye bolmadı. (12-bet).

Usıg'an uqsas jigirmalanshı bette ko'rsetilgen tog'ızınshı shınıg'ıwda so'zlerdegi u-ha'ribinin' ornına u'-ha'ribin, i-ha'ribinin' ornına ı-ha'ribin qoyıp ko'shirip jazın' ha'm ayırmashılıg'ın aytın'-degen talapqa da oqıwshılardan on'lı juwap ala almadıq. Sebebi bul shınıg'ıwda ko'rsetilgen tu'tin-tu'tın, is-ıs so'zlerinin' ma'nislerinin' ayırmashılıqların onsha an'lay almadı.

Otızınshı bettegi birinshi shınıg'ıwda berilgen ga'ptin' ma'nisin oqıwshılardın' tu'siniwi ju'da' qıyın boldı. Olardın' ko'bisi qızlar.

Bul ha'pte oqıwshılar ko'bisi so'z formasının' ma'nisin an'lay almadı.

A'lbette oqıwshılar ta'repinen qıyın o'zlestiriletug'ın so'z formalar dizimin ele de ko'p keltirsek boladı.

u'n, bir, tıg'ın, g'o'rek, tirek, ayırım, deputat, Elegen h.t.b.

Sabaqlıqta orfografiyalıq normag'a say kelmeytug'ın so'z formaların tekstlerde eki formada beriledi.

Ma'selen: paraxod-paroxod (44-81b)

Demalı yamasa dem alıs (69-78 b) h.t.b.

Ayırım internacional so'z formalarınin' qaraqalpaqsha awdarması bola tura, olar o'zgerilmey berilgen.

Ma'selen: foto gazeta, raboshiylar (48,49-b).

Demek, birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıqların leksikalıq-statistikalıq analizlew na'tiyjesinde tiykarınan u'sh tu'rdegi kemshilikler anıqlandı. Olardan birinshisi oqıwshılar ta'repinen qıyın o'zlestiriletug'ın so'zlerdin' beriliwi, ekinshiden: orfografiyalıq normalarg'a juwap bermeytug'ın so'zlerdin' orın alıwı, al u'shinshisi bolsa qaraqalpaq tilinin' ishki mu'mkinshiliklerinen jeterlishe paydalanıw o'risinin' jetkiliksizlikleri sıyaqlı kemshilikleri bolıp esaplanadı.

A'lbette bul kemshiliklerdi saplastırıw arqalı sabaqlıqlardın' sapasın jetilistiriw mu'mkinshiliklerine iye bolamız. Sınalıp atırg'an sabaqlıqlardın' tekstlerindeki ushırasatug'ın kemshilikler tiykarınan alg'anda usı tekstlerde siyrek gezlesetug'ın so'z formaları do'geresinde orın alg'an. Yag'nıy joqarıdag'ı kemshilikler qatarında ko'rsetilgen so'z yamasa so'z formaları tekstlerde derlik siyrek gezlesedi.

3.7. Jan'a a'wlad sabaqlıqların jetilistiriw wazıypaları

O'zbekstan Respublikası Prezidenti İslam Karimovtın' O'zbekstan Respublikası Oliy Ma'jilisinin' IX sessiyasındag'ı bayanatında mektep tarawında «Bilimlendiriw haqqındag'ı» nızamnın' qabıl etilgenligi haqqındag'ı ra'smiy tu'rdegi ma'limlemeni bildiredi. Bul bayanatta 1996-1997 oqıw jılınan baslap, mekteplerdeki birinshi klasınan baslap oqıw jan'a a'lipbe boyınsha alıp

barilatug'ınlig'ın atap ko'rsetti. Jan'a a'lipbe boyınsha bag'darlama, oqıw qollanba ha'm sabaqlıqlardın' jaratılğ'anlıg'ın ko'rsetiw menen bir qatarda, usı waqıtqa deyin baslawısh bilimlendiriwge pa's na'zer menen qaratılğ'anlıg'ın da ko'rsetip o'tedi. Preziyident bunın' da'liyli sıpatında buring'ı SSSR da derli ba'rshe pedagogikalıq texnikumlar ha'm uchilishelerdin' jaratılğ'anlıg'ın, olar tiykarınan alg'anda I-IV klass oqıwshıların oqıtatug'ın mug'allimlerdi tayarlaytug'ın edi dep ko'rsetedi.

Biraq, balanın' dunya qarası, didi, bilim da'rejesi qa'liplesetug'ın baslawısh klasslarg'a en' jetik, en' ta'jiriybeli ta'rbiyalawshılardı bekitip qoyıwdın' za'ru'rılgı ha'mmege de tu'sinikli bolıwı kerek (İ.Karimov, 1999, 26-27 b).

Sonday-aq İslam Karimov baslawısh bilimlendiriw jasındag'ı balalardın' miyi, an'ı nelerdi o'zinde sin'ire aladı, nenii qabıl ete almaydı? degen a'hmiyetli ma'selelerdi ortag'a qoyadı.

A'llette bul ma'seleler elege deyin ilimiy ta'repten izertlenbegen. So'zimizdin' da'liyli sıpatında mınaday mag'lıwmatlardı keltireyik.

İndo-evropa tilinde so'yleytug'ın jas o'spirimlerdin' birinshi klassqa deyin to'rt mın' so'zdi o'zlestirip u'lgeretug'ınlig'ı ma'lim bolg'an. A'llette bul mag'lıwmattın' o'zi batis evropa ma'mleketlerindeki mektepke shekemgi jas o'spirimlerdin' tilin u'yreniw boyınsha u'lken eksperimental jumıslardın' ken' front boyınsha alıp barılıp aturg'anlıqlarınan da'lalat beredi.

Sonday-aq prezident İslam Karimovtın' O'zbekstan Respublikası Oliy Ma'jilisi IX-sessiyasında aytqan mına qatarlardı keltireyik.

-«Balalarımızg'a qashannan baslap, qanday qılıp, qanday usılda ha'm metodta milliy qa'diriyatlarımız, u'rp-a'detlerimizdi u'yretiwimiz, shuqır an'latıwımız kerek?

Tilekke qarsı, bul haqqında hesh kim bas qatırmay atır. Bul ma'seleler boyınsha shug'ıllanıwı za'ru'r bolg'an arnawlı institut ha'm oraylarımız jetkilikli. Na'tiyje sonday ha'zirgi ku'ndegi ulıwma bilimlendiriw processindeki u'sh basqıstın hesh qaysısında o'zine jarasa talaptın' joq ekenliginin' guwası

bolamiz. Basqasha so'z benen aytqanda, ha'r qanday oqiw basqishina aniq talaplar standart da'rejesinde ra'smiylestirilmegen.

Sog'an qaray otirip, oqiw processi mazmunli oqitilatug'in sabaqlar sanı 20 g'a jetedi. Biraq oqiw rejelerinde jaslarg'a a'dep ha'm abat, social, ekonomikalıq, huqıqiy bilimler tiykarın u'yretetug'in pa'nler jeterli orın almag'an. Ha'zirgi bar pa'nlerdin' du'zilisi bolsa, buring'ı go'ne halında g'ana qalıp otır. Bul o'z gezeginde g'a'rezsizlik ha'm bazar ekonomikası sharayatında ju'zege kelgen ma'mleket ha'm milliy za'ru'rligimizdi qandırıwg'a tosınlıq jasamaqta». (Karimov, 1998, 5-8-bet).

Sunday-aq bul bayanatta prezidentimiz sabaqlıqlardın' ha'zirgi jag'dayı haqqındag'ı ma'selelerge o'z pikirlerin ayrıqsha ko'rsetip o'tedi.

Atap aytqanda sabaqlıqlar jo'ninde to'mendegi pikirlerdi ortag'a qoyadı. «Ha'mmemizge belgili bilimlendiriw sabaqlıqtan baslanadı. Ashshı haqıyqatlıq bolsa da mına na'rseni ta'n alıwg'a ma'jbu'rmiz: derlik ba'rshe tarawdag'ı sabaqlıqlarımızdın' ahwalı bu'gingi ha'm erten'gi ku'n talapları da'rejesinde emes.

Eski qa'lipte totalitar da'wirde jazılğ'an sabaqlıqlarda berilgen eski ideologiyadan qutilmay turıp, balalarımızdı jan'asha pikirlewge u'yrete almaymız. Bul na'rseni ha'mmemiz tu'sinip alıwımız za'ru'r.

Alımlar arasında sabaqlıqlar jazıwg'a to'menirek bir ilimiy is sıpatında qaraw sıyaqlı a'detler orın alg'an. Nege bunday? Bunday psixologiya qaerden payda bolğ'an. Sabaqlıqlarda millet pikirinin', millet oylaw processinin' ha'm millet ideologiyasının' en' aldın'g'ı u'lgileri sa'wleleniwi kerek emes pe?

Ha'r bir taraw boyınsha sabaqlıqtı sol pa'nnin' ataqlı wa'killeri jazbay ma? Bizler sabaqlıqtı jaratıwg'a en' aldın'g'ı ha'm en' abroylı wazıypa sıpatında qarawımız, jaqsı sabaqlıq jaratqan adamlardı basımızg'a ko'teriwimiz kerek» - dep atap o'tedi.

«Bilimlendiriw haqqında»g'ı nızam ha'm «Kadrlardı tayarlaw milliy da'stu'ri» bag'darındag'ı ma'mleketlik bilimlendiriw standartları islep shıg'ıldı. Bunda birinshi gezekte O'zbekstan Respublikası Wa'zirler kabinetinin' 1998 jıl

5-yanvar 5-sanlı «u'zliksiz bilimlendiriw tizimi ushın ma'mleketlik standartlardı islep shıg'ıw ha'm onı turmısqa asırıw haqqında»g'ı ha'm sol jıldın' 13-maydag'ı O'zbekstan Respublikasında ulıwma orta bilimlendiriwdi sho'lkemlestiriw haqqındag'ı 203-sanlı qararı ayırıqsha atap o'tildi.

Bul jumısqa tiykarınan alg'anda aktiv ha'm janku'yer mug'allimlardin' tikkeley ja'lp etiw za'ru'r. Sebebi olardin' ko'p jıllıq ta'jiriybesine tiykarlang'an halda bul hu'jjetlardin' joybarları islep shıg'ıldı ha'm og'an tiykarlanıp oqıw bag'darlamaları jaratıldı. A'llette, ta'jiriybe sınawsız jaratıl'g'an ha'r bir hu'jjet buring'ı sovet tizimindegi sıyaqlı joqarıdan jasal'g'an yamasa joqarıdan tu'sirilgen kerek emes qag'azg'a aylanıp qalıwı da mu'mkin. Sol sebepli respublika boyınsha ha'r bir wa'layattın' ha'r qıylı topardag'ı mekteplerinde belgili bir pa'nler boyınsha ta'jiriybe-sınaw maydanshaları sho'lkemlestirildi. Ha'r bir sherekte pa'nler boyınsha jaratıl'g'an standart ha'm oqıw bag'darlamaları oqıwshılardin' o'zlestiriw da'rejesinin' monitoringi alıp barıldı. Toplang'an jıllıq na'tiyjeler tiykarında standartlardın' joybarları jetilistirildi, Wa'zirler kabinetinin' 1999-jıl 16-avgustındag'ı 390-sanlı arnawlı qararı menen tastıyıqlandı (Juraev, 2002, 5-6 b).

A'llette o'z gezeginde kadrlardı tayarlawdın' milliy bag'darlamasının' talaplarına juwap beriwshi u'zliksiz bilimlendiriw sisteması ushın oqıw sabaqlardin' jan'a a'wladın jaratıw talap etilmekte. Bul ku'nge kelip, buring'ı du'zilgen sabaqlardin' ba'rshesi go'nerip qalg'anlıg'ın da atap ko'rsetiwimiz za'ru'r. Sol sıyaqlı bul ma'selede baslawısh bilimlendiriw sabaqların da jetilistiriw ma'seleleri de ku'n ta'rtibinde turg'anlıqların eskertip o'tiwimiz za'ru'r. Bunın' tiykarg'ı sebebi udayı o'zgerip otırg'an da'wirde, oqıwshılardı turmıs penen jumısqa tayarlawg'a bag'darlang'an oqıtıw mazmunı, usılları menen formaların jan'alandırıp barılmag'ansha, oqıw orınların qayta qurıp, kadrlardı tayarlawdın' milliy bag'darlaması aldında turg'an wazıypalardı sheshiw mu'mkin bolmay qalatug'ınlıg'ında atap o'tiwimiz orınlı (J. Yuldashev, 1999, 2-3 bet).

İlimnin' rawajlanıwı, bilim, adamgershilik ideologiyalıq qunlılıqlardıń o'siwi, ta'rbiya ha'm bilimdi basqarıw mexanizmleri haqqındag'ı tu'siniklerdin' teren'lesiw sebepli oqıw rejelerin qayta ko'rip shıg'ıw za'ru'rliklerinin' ju'zege kelgenliklerin de ko'rsetiwimiz za'ru'r.

Sonday-aq ulıwma orta bilim beriwdin' bazalıq oqıw rejelerinde ja'miyettin' rawajlanıwı, onın' siyasiy koncepciyasın atap o'tiw menen birlikte, bilimlendiriw sistemasında demokratiyalastırıw menen gumanizaciyalastırıw ma'selelerine de ken' orın ajratılğ'an (J. Yuldashev, 1999, 2-3 bet).

Jan'a du'zilgen oqıw rejelerinde ja'miyet penen ma'mlekettin' talapların, ma'deniy, milliy ha'm jergilikli mu'tajliklerdi qanaatlandırıw ma'seleleri de esapqa alıng'an.

A'sirese sabaqlıq ha'm oqıw qollanbalarda terminalogiyalıq principlik, bir ma'nilikke erisiw kerek. Bunın' tiykarg'ı sebebi:

-birinshiden sabaqlıq ha'm oqıw qollanbalarında ilimnin' erisken juwmaqlawshı na'tiyjelerin anıq sa'wlendiriw za'ru'r. Bul o'z gezeginde bizge onın' a'meliyatqa ta'sirinin' karakterin ko'rsete alıwımızg'a imkaniyatlardı jaratadı.

-ekinshiden sabaqlıq ha'm oqıw qollanbalarda qollanılğ'an ana tilimizdin' joqarı da'rejedegi u'lgilerin ko'rsete alıw uqıbına iye bolğ'an alımlar ta'repinen jaratıladı.

Ulıwma aytqanda mektep sabaqlıqlarının' tili anıq, oqıg'anda tu'sinikli ha'm de a'piwayı bolğ'an jag'dayda g'ana bul sabaqlıqlar oqıwshılardıń su'yikli kitabına aylanıwı mu'mkin. Bul jag'dayda du'zilgen bunday sabaqlıqlar oqıwshılardıń ekinshi mug'allimine aylanatug'inlıg'ı so'zsiz. Yamasa basqasha so'z benen aytqanda sabaqlıq oqıwshılardıń ekinshi bilim deregine aylanadı. (J. Yuldashev. 1999, 2-3 bet).

Juwmaqlaw

Birinshi klass qaraqalpaq tili, birinshi klass matematika ha'm birinshi klass muzıka ma'deniyatı sabaqlıqları tekstlerinin' kvantitativlik-tipologiyalıq du'zilisine analizler jasaldı. Atap aytqanda:

- So'z formalarının' jiyilikleri menen procentlik ko'rsetkishleri;
- So'z formalarının' ortasha qaytalanıw jiyilikleri;
- So'z formalarının' salıstırmalı jiyilikleri.

Bunday tu'rdegi kvantitativlik ko'rsetkishlerdi analizley otırıp bir qatar ku'tilmegen juwmaqlar shıg'arıldı. Atap aytqanda muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ının' leksikalıq baylıg'ı jag'ınan qaraqalpaq tili menen matematika sabaqlıqlarına qarag'anda a'dewir bay bolıp keliwleri menen ajıralıp turatug'ınlıqları anıqlandı. Bunın' tiykarg'ı sebebi muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ındag'ı jaratılğ'an ba'rshe namalar qosıqlar ushın bag'ıshlang'anlıg'ı menen tıg'ız baylanıslı bolıp otır. Al janrlardıń ishindegi en' bay leksika poeziya janrında bolatug'ınlıg'ı ma'lim. Sol sebepli de muzıka ma'deniyatı sabaqlıg'ının' tekstlerindegi qollanılğ'an leksikalıq birlikler o'zlerinin' ra'n'-ba'ra'n'likleri menen ajıralıp turatug'ınlıqları da ta'biy qubılıs bolıp esaplanadı.

Jaratılğ'an kvantitativlik-tipologiyalıq analiz bul pa'nlerdi oqıtıw metodikaların jetilistirip barıwda a'hmiyetke iye.

Birinshi klass qaraqalpaq tili sabaqlıg'ının' alfavitli jiyilik so'zligi

So'z forma(L ^{u/s})	kod	F ^m
1	2	3
Abadan	2	1
abıray	3	1
adam	3	20
adamg`a	3	1
adamlar	3	2
ag`a	3	2
ag`am	3	8
ag`amnın`	3	1
ag`ası	3	4
ag`asına	3	2
ag`ash	3	4
ag`ashın	3	1
ag`ashqa	3	1
ag`ashlar	3	2
ag`ashlarg`a	3	1
ag`ashlarımızdın`	3	1
ag`ashtı	3	1
ag`zaları	3	1
ajıratın`	7	1
aq	6	6
aqbas	3	1
aqıllı	6	1
Atabay	2	3
Atabaydın`	2	1
Atamurat	2	2
ataydı	7	1

So'z forma(L ^{u/s})	kod	F ^m
1	2	3
aqtı	7	1
al	7	4
ala	6	4
aladı	7	4
alamız	7	3
aldı	7	6
aldıq	7	2
aldım	7	1
aldına	3	2
aldında	3	1
aldındag`ı	6	1
aldın`g`ı	3	2
alfavit	3	10
alfavitke	3	1
alfavitte	3	1
alfavittegi	6	1
alg`ıshpan	7	1
alınadı	7	2
alın`	7	30
alıp	7	9
alıs	6	1
alista	6	1
avtomobil	3	2
avtomobiller	3	7
awıl	3	3
awılda	3	4

1	2	3
atı	3	6
atım	3	1
atın	3	20
atın`	3	1
atır	7	12
atırg`anın	7	1
atız	3	1
atızlarg`a	3	1
atqa	3	1
atqulaq	3	1
atları	3	11
atların	3	28
atlarına	3	4
atlarındag`ı	6	1
atlarının`	3	6
atlı	6	1
attı	7	1
avtobus	3	2
awlaydı	7	3
awnadı	7	1
awzı	3	1
awzın	3	1
ayag`ın	3	1
ayaq	3	1
aydawshını	3	1
aydaydı	7	1
Aygu`l	2	3
Ayxan	2	1

1	2	3
awılxojalığının`	3	1
awılxojalıq	3	1
awılımızda	3	3
awıllarda	3	1
awıllıq	6	1
awırg`an	7	1
awırıp	7	1
awırıwdı	3	3
awrıwların	3	3
awız	3	1
awızsha	6	1
awqat	3	6
awqatlandı	7	2
awqatlandın`ız	7	2
awqatlandıq	7	1
awqatlar	3	3
awladı	7	1
awladıq	7	1
aytıwg`a	7	2
ayttı	7	5
Aysha	2	2
azanda	Yu	7
Azat	2	3
ashıq	6	1
ashıldı	7	1
a`depli	6	5
a`det	3	1
a`detlenin`	7	1

1	2	3
ayırım	6	1
ayrın`	7	1
ayırmashılıg`ın	3	2
ayıw	3	1
Ayjamal	2	1
Ayjan	2	1
ayna	3	1
ayt	7	2
aytadı	7	2
aytamız	7	2
aytılğ`an	7	19
aytılwı	7	1
aytın`	7	37
aytıp	7	44
aytıwdı	7	2
bag`adı	7	2
bag`da	3	2
Bag`dagu`l	2	1
bag`dın`	3	1
bag`ıladı	7	3
bag`ına	3	2
bag`man	3	1
bahasına	3	1
baxıt	3	4
baxıtlı	6	1
baqıldaydı	7	1
baqırman`	7	1
baqshası	3	2

1	2	3
a`keldi	7	5
a`kelip	7	3
a`kesinin`	3	3
A`lisher	2	1
A`met	2	4
A`mettin`	2	1
A`miwda`riya	3	1
Andijan	3	1
a`skerleri	3	1
a`tirapti`n`	3	1
A`wez	2	1
A`wezdin`	2	1
a`ynek	3	4
a`ynekleri	3	1
a`ynekti	3	1
Baltabay	2	1
bar	5	114
bar	7	5
baramız	7	1
barasan`	7	2
barasız	7	1
baratır	7	1
bardı	7	6
bardıq	7	8
bardım	7	1
bardın`ız	7	1
bardın`lar	7	2
barg`an	7	1

1	2	3
bala	3	3
balalar	3	9
balalardı	3	1
balalardıñ	3	2
balalarg`a	3	3
balaların	3	1
balıg`ımızdı	3	1
balıq	3	13
balıqtı	3	1
balıqshı	3	12
balıqshılıq	3	1
balta	3	4
baslanıp	7	13
baslap	7	3
baspa	3	2
baspaq	3	1
basta	3	1
bastı	7	1
Batırbay	2	1
bawır	3	2
bayladı	7	1
baylanısın	3	2
baylanıslı	6	4
bayraq	3	2
ba`h`r	3	3
ba`lent	6	1
ba`ri	4	1
bel	3	2

1	2	3
barıp	7	1
barlıg`ı	4	2
barlıg`ımız	4	2
barlıg`ında	4	1
barlıq	4	1
barmaq	3	1
bas	3	12
basına	3	1
basındag`ı	6	1
basqa	4	5
baslandı	7	4
baslang`an	7	1
berdik	7	2
berdim	7	1
berdi	7	9
beremiz	7	2
beretug`ın	7	12
bergen	7	2
berilgen	7	19
berin`	7	58
berip	7	5
beriwdi	7	1
beriwın	7	1
Beruniy	2	1
bes	A	16
besigi	3	1
besinshi	A	1
bet	3	1

1	2	3
belgi	3	5
belgilenedi	7	2
belgileri	3	1
belgileymiz	7	1
belgisi	3	7
belgisinen	3	1
benen	Sh	2
ber	7	1
berdi	7	9
bilsen`	7	1
bilesiz	7	1
bilim	3	3
bilip	7	26
bir	A	109
birəq	sh	1
bir-birine	4	4
bir-birinen	4	5
birew	4	1
birewdin`	4	1
birewin	4	1
birge	yu	7
birine	A	1
birinshi	A	16
Biybigu`l	2	1
Biybigu`ldin`	2	1
biyday	3	4
biyik	6	6
bizin`	4	10

1	2	3
beti	3	1
bez	7	1
bıyl	Yu	1
bil	7	1
bildire	7	3
bildiredi	7	9
bildiretug`ın	7	20
bildiretug`ının	7	2
bildirip	7	10
bolaman	7	2
bolamız	7	1
bolar	7	1
bolasız	7	1
bolatug`ın	7	3
bolatug`ının	7	2
boldı	7	10
boldıq	7	1
bolıp	7	3
bolıwg`a	7	1
bolmasa	sh	1
bolmawının`	7	1
bolmaydı	7	3
bolmaytug`ın	7	1
bolmaytug`ının	7	1
bolsa	7	1
bos	6	1
botanika	3	3
boyan	3	2

1	2	3
bizler	4	29
bizlerdi	4	1
bizlerge	4	4
bol	7	4
bola	7	1
boladı	7	8
boldı	7	1
bo`leginen	3	1
bo`lek	Yu	20
bo`leytug`ın	7	1
bo`lmesi	7	1
bo`lingen	7	1
bo`linip	7	1
bo`lip	7	2
bo`rtti	7	1
bufet	3	2
Buxara	3	1
bul	4	36
bulag`ı	3	1
bulaq	3	2
buların`	4	1
bult	3	2
bunda	4	2
bur	7	2
bura	7	1
burap	7	1
burın	yu	2
buriwga	7	1

1	2	3
boyaw	3	1
boyawlar	3	1
boyınsha	sh	1
boylıq	3	1
bo`dene	3	1
bo`l	7	
buwındag`ı	6	1
buwındı	3	2
buwing`a	3	8
buwını	3	2
buwınında	3	3
buwınlarda	3	1
buwınlardan	3	3
buwınlardıń	3	1
buwınlarg`a	3	2
buwınlarında	3	1
buwınlı	6	5
buwınnan	3	1
buyım	3	1
buyurıwdı	7	1
buyırsa	7	1
buzaw	3	6
buzawdı	3	1
buzawg`a	3	3
bu`gin	Yu	6
bu`lbil	3	7
bu`rkit	3	1
bu`yrek	3	2

1	2	3
burish	3	1
buwin	3	9
buwında	3	19
dawıslap	7	6
dawıslı	6	27
dawıslılardı	3	1
dawıslılardıñ	3	1
dawıssız	6	16
Dawıtko`l	3	2
da`liz	3	1
da`lizde	3	1
Da`megu`l	2	1
da`min	3	1
da`n	3	1
da`pter	3	11
da`pterim	3	1
da`pterin`	3	1
da`pterin`izge	3	1
da`pterlerdi	3	1
da`pterlerin`izge	3	4
da`rek	3	1
da`ri	3	1
da`rigu`l	2	4
da`slep	yu	10
da`slepki	yu	7
da`wlet	2	2
Da`wletbay	2	1
de	sh	2

1	2	3
dala	3	5
dalada	3	1
dawamında	3	1
defis	3	2
degen	7	20
delingen	7	3
dem	3	2
demalı	3	2
demalısta	3	5
dene	3	1
denen`izdi	3	1
dep	7	3
deputat	3	1
deymiz	7	1
diktant	3	2
diywallarına	3	1
domalaq`	6	2
dos	3	1
do`gereginde	3	1
do`geregine	3	1
do`gereginiñ	3	1
do`retiwshilik	3	2
durıs	6	1
duz	3	1
dushpanlardan	3	1
du`kannan	3	4
du`nya	3	1
du`z	7	1

1	2	3
du`zin`	7	2
du`ziw	6	1
egedi	7	4
egetug`ın	7	1
egew	3	1
egildi	7	3
egiletug`ın	7	1
egilgen	7	1
egin	3	2
eginler	3	2
eginleri	3	2
eginlerinen	3	1
eginlerinin`	3	2
egip	7	1
egis	3	2
egiz	6	1
eken	7	3
ekenin	sh	3
ekenligin	sh	1
ekewimiz	A	3
ekewinin`	A	1
eki	A	19
ekinshi	A	10
eskavator	3	1
ekti	7	2
esaplaydı	7	1
esedi	7	1
esigi	3	1

1	2	3
ektik	7	2
ektim	7	1
el	3	1
Elegen	2	2
elektr	3	1
eli	3	1
elime	3	1
elimizdi	3	1
eliw	A	1
emlewxana	3	3
emlewxanada	3	1
emleydi	7	3
en`	6	1
er	3	2
erik	3	7
erikler	3	1
Erimbet	2	1
erin`	3	1
erisip	7	1
Erjan	2	1
Erkinda`rya	3	1
erte	yu	6
erteden	yu	1
ertek	3	3
erten`ine	yu	1
fermag`a	3	1
fermanın`	3	2
ferması	3	1

1	2	3
esiginen	7	2
esip	7	1
esitedi	7	1
esitemiz	7	1
esitilgen	7	2
esitilgeni	7	2
esitilse	7	1
esitip	7	1
esten	3	1
esti	7	6
etedi	7	4
etek	3	1
etigin	3	1
etik	3	12
etikshi	3	7
etip	7	1
eshki	3	8
fabrika	3	3
fabrikalar	3	2
Ferg`ana	3	1
ferma	3	3
fermada	3	4
geshir	3	3
gilem	3	2
go`jek	3	3
go`sh	3	1
gu`belek	3	1
gu`l	3	3

1	2	3
fermasına	3	3
foto	3	1
gazeta	3	4
gazetalar	3	1
ga`p	3	44
ga`pke	3	1
ga`pler	3	5
ga`plerdegi	6	14
ga`plerden	3	2
ga`plerdi	3	74
ga`plerdin`	3	5
ga`pte	3	10
ga`ptegi	6	8
ga`pten	3	6
ga`ptin`	3	10
Genjebay	2	2
Genjebaydin`	2	1
Genjemurat	2	1
Genjemuratda	2	1
gerbish	3	1
gewish	3	1
gezleme	3	3
gu`rrin`de	3	2
gu`rrin`di	3	3
gu`rrin`nin`	3	3
gu`z	3	2
gu`e	3	1
g`aqıldaydı	7	3

1	2	3
Gu`layım	2	3
gu`lge	3	1
Gu`lim	2	1
Gu`limxan	2	1
Gu`ljamal	2	3
Gu`ljan	2	3
gu`lledi	7	1
gu`llengen	7	1
gu`ller	3	3
Gu`llerge	3	1
Gu`lpara	2	1
Gu`lparshının`	2	1
Gu`lsara	2	1
Gu`lsa`nem	2	1
gu`mis	3	5
gu`nji	3	2
gu`rek	3	2
gu`rish	3	2
gu`rishten	3	1
ha`rekettin`	3	11
ha`reketti	3	2
ha`ribi	3	32
ha`ribin	3	8
ha`ribine	3	1
ha`ribinen	3	1
ha`ribinin`	3	14
ha`rip	3	28
ha`ripler	3	7

1	2	3
g`an`qıldaydı	7	1
g`arbız	3	2
g`arg`a	3	4
g`az	3	4
g`azlar	3	2
g`a`rezsiz	6	1
g`oz	3	1
go`rek	3	1
haqqında	sh	15
hawa	3	2
hawada	3	1
haywanlardın`	3	2
haywanlarının`	3	1
ha`kke	3	3
ha`m	sh	100
Ha`miyda	2	1
ha`mme	4	2
ha`mmesi	4	1
ha`r	4	68
xat	3	5
xızmet	3	1
Xiywa	3	1
Xojeli	3	1
ıdıs	3	2
ıdıslar	3	1
ıdıslardın`	3	1
ıqlashlı	6	1
Ilaq	3	7

1	2	3
ha`riplerdi	3	11
ha`riplerdin`	3	3
ha`ripleri	3	10
ha`riplerin	3	1
ha`riplerinin`	3	18
ha`ripten	3	21
ha`ripti	3	3
ha`riptin`	3	2
ha`weskerler	3	1
hu`rmetleydi	7	1
xabar	3	2
xalıq	3	3
xalıqlar	3	1
xalqımız	3	1
xalqımızdın`	3	1
xanxa	3	1
Islegenin`iz	7	1
Islenedi	7	4
Islep	7	16
Islewge	7	1
Isleydi	7	23
Isleysiz	7	4
Isleytug`ını	7	1
iyiriledi	7	1
iyt	3	1
izledim	7	1
ishi	3	7
ishin	3	1

1	2	3
ılaqa	3	1
ılas	6	1
ılaslaman`	7	1
ısıttı	7	1
ıssı	6	2
ılay	2	2
ildirgish	3	2
ini	3	1
inim	3	1
inisi	3	1
injener	3	1
iri	6	2
is	3	5
iske	3	1
isledi	7	2
isledin`iz	7	1
jaqsılawg`a	7	1
jaqsılıq	3	2
jaqsısı	3	1
jaqtan	3	1
jaqtı	6	4
jaqtılı	6	2
jalpaq	6	1
jama	7	1
jamaw	3	1
janlı	6	1
ja`niwarlardın`	3	1
jantaq	3	1

1	2	3
ishinde	3	3
isishindegi	6	2
ishine	3	1
iship	7	1
ishiwge	7	1
jabayı	6	1
jag`ı	3	1
jag`ımlı	6	1
jag`ındag`ı	6	3
jaqın	6	2
jaqqa	3	1
jaqsı	6	18
jaqsıláp	yu	1
jası	3	1
jasıl	6	1
jatır	7	1
jawadı	7	2
jawdı	7	6
jawın	3	5
jay	3	10
jaydın`	7	1
jayıldı	3	1
jaylar	3	7
jaylardı	3	1
jayları	3	1
jaylawdın`	7	1
jaz	7	5
jazadı	7	4

1	2	3
jan`a	6	2
Jan`abay	2	1
japıraq	3	1
japıraqları	3	1
japıraqlı	6	1
jarıs	3	1
jarqıráp	7	1
jarma	3	1
jas	6	1
jasamaydı	7	1
jasasın	7	2
jasay	7	1
jasaydı	7	3
jazıladı	7	20
jazılğ`an	7	41
jazılğ`anın	7	3
jazılıwı	7	14
jazılıwın	7	24
Jazın`	7	13
jazıp	7	8
jazıw	7	2
jazıwda	7	1
jazıwdı	7	1
ja`ma`a`t	3	1
Jamiyla	2	1
ja`ne	sh	2
ja`rdem	3	7
ja`rdeminde	3	1

1	2	3
jazamız	6	1
jazba	7	1
jazban`	7	1
jazdı	7	6
jazdım	7	2
jazg`an	7	2
jazg`anda	7	2
jazg`ı	6	1
jazıg`ı	7	2
jazıla	7	2
jerde	3	8
jerden	3	1
jerdi	3	1
jerge	3	1
jerinde	3	3
jerine	3	1
jerler	3	1
jerlerde	3	1
jerlerdi	3	1
jerlerge	3	1
jeti	A	5
jetide	A	1
jetinshi	A	2
jetistirgen	7	1
jıl	3	3
jıldan	3	1
jılı	3	3
jılıdı	7	3

1	2	3
ja`rdemlesti	7	1
jeke	6	1
jelbireydi	7	1
jelim	3	2
jemen`	7	1
jemis	3	1
jen`il	6	1
jen`is	3	3
jep	7	1
jer	3	16
jıynalı	3	1
jıynalı	3	2
jıynan`	7	1
jibersen`	7	1
jigirma	A	1
jigirma bes	A	3
jigit	3	2
jin`ishke	6	19
jin`ishkeligin	3	1
jip	3	2
jipten	3	2
jıyde	3	4
jobaların	3	1
joq	5	4
Joqarg`ı	6	1
joqarı	yu	1
jolbarıs	3	1
jolda	3	1

1	2	3
jılqı	3	1
jıllı	6	7
jın`g`ıl	3	1
jırlaydı	7	1
jırtpay	7	1
jıynadım	7	1
jıynaldıq	7	1
jo`ninde	3	1
jo`nsiz	6	1
jubatadı	7	4
juqtırmaydı	7	1
juldız	3	1
Jumabay	2	1
Jumagu`l	2	1
jumalap	7	1
Jumanazar	2	1
jumbaq	3	3
jumbaqlar	3	1
jumbaqtı	3	15
jumbaqtın`	3	2
jumis	3	7
jumisqa	3	4
jumıstan	3	1
jumıstı	3	2
jurnal	3	2
juwabı	3	1
juwan	6	20
juwap	3	33

1	2	3
joldas	3	2
joldası	3	1
joldaslarına	3	1
joldaslarınan	3	1
jon`ıshqa	3	1
jorg`aladı	7	1
jo`neldi	7	1
juwının`	7	1
juwınıp	7	1
juwıradı	7	2
juwıraman	7	1
juwıw	7	1
juwıwdı	7	1
juwmay	7	1
ju`da`	yu	4
ju`k	3	3
ju`r	7	3
ju`rdi	7	1
ju`redi	7	3
ju`rek	3	4
ju`rer	7	1
ju`retug`ın	7	1
ju`rgen	7	1
ju`rgende	7	1
ju`rin`	7	1
ju`riw	7	2
ju`riwdi	7	1
jurmen`	7	1

1	2	3
juwas	6	1
juwinadı	7	1
juwındıq	7	2
juwing`aninan	7	1
Kamal	2	2
kanal	3	4
kanalda	3	1
kanalg`a	3	1
kanallar	3	1
kapusta	3	4
kapustadan	3	2
kartoshka	3	1
ka`rxana	3	1
ka`sip	3	1
Ka`t	3	2
kel	7	1
kelbetin	3	13
kelbetklik	3	1
keldi	7	13
keldim	7	1
keledi	7	2
keletug`ının	7	1
kelgen	7	1
kelgenlerin	7	1
kelgenligin	7	5
kelgennen	7	2
keliwdi	7	1
kelmedi	7	1

1	2	3
ju`weri	3	5
ju`zdi	7	1
ju`zim	3	7
ju`zip	7	1
keltirip	7	4
keme	3	3
ken`	6	5
ken`eske	3	1
kepter	3	3
kerek	5	2
kerekli	6	21
kese	3	3
kesedi	7	1
kesek	3	1
keselliklerine	3	1
keste	3	1
kesti	7	1
ketedi	7	3
keter	7	1
ketpen	3	2
ketti	7	7
keyin	yu	21
keyingi	6	7
keynimizden	3	1
keynine	3	3
keshe	yu	1
keshikpen`	7	1
keshte	yu	1

1	2	3
keltirin`	7	1
kimge	4	1
kimler	4	1
kimlerdi	4	3
kimlerdin`	4	1
kimnin`	4	2
kinog`a	3	2
kinolar	3	1
kir	6	1
kirdi	7	2
kirdik	7	2
kirin`	7	1
kirmen`	7	2
kisi	7	1
kisneydi	3	3
kitabım	7	2
kitabın	3	1
kitap	3	23
kitapxana	3	4
kitapxanadan	3	1
kitapxanasında	3	1
kitapxanashı	3	1
kitaplar	3	6
kitaplardı	3	1
kitaplarım	3	1
kitapların	3	2
kolxozshı	3	1
kolxozshılar	3	9

1	2	3
kim	4	16
kitapların`ızdı	3	2
kitaptı	3	1
kiy	7	1
kiyatır	7	1
kiyik	3	1
kiyim	3	1
kiyimlerine	3	1
kiyimlerin`ızdı	3	1
kiyindik	7	1
kiyinedi	7	1
kiyini	7	1
kishiıeyil	6	1
kishkene	6	5
kishkentay	6	2
klasımız	3	4
klasımızda	3	1
klasqa	3	3
klass	3	4
klasta	3	15
kolxoz	3	8
kolxozda	3	13
kolzdın`	3	2
kolqozg`a	3	1
kolxozımız	3	2
kolxozlar	3	1
ko`rdim	7	1
ko`redi	7	2

1	2	3
kombayn	3	3
kombinatı	3	1
konserva	3	1
ko`beygen	7	1
ko`beytedi	7	1
kobisi	yu	1
kobinese	yu	1
ko`gerdi	7	3
ko`k	6	9
ko`l	3	8
ko`lde	3	1
ko`len`ke	3	1
ko`len`kede	3	1
ko`lge	3	2
ko`ller	3	1
ko`mek	3	1
ko`mir	3	3
ko`n	7	1
ko`p	yu	56
ko`pir	3	5
ko`pshiliktin`	3	1
ko`r	7	1
ko`rdik	7	3
qalmadıq	7	1
qalmay	7	1
qalmaydı	7	2
qamıs	3	4

1	2	3
ko`remen	7	2
ko`remiz	7	2
ko`resen`	7	1
ko`rgenlerimdi	7	1
ko`rgenlerimizdi	7	1
ko`rgizbe	3	1
ko`rgizbede	3	1
ko`rgizbesi	3	1
korinis	3	1
ko`rinse	7	1
ko`rin	7	1
ko`rip	7	1
korkem	6	3
korsen`	7	1
ko`rsetilgen	7	1
ko`rsetip	7	2
ko`terildi	7	2
ko`ylegi	3	1
ko`ylek	3	4
ko`z	3	7
ko`zimiz	3	1
kozin`izdi	3	1
ko`zli	6	1
qarıwlı	6	1
qarlıg`ash	3	1
qalmaq	3	1
qasıs	3	4

1	2	3
qamshısı	3	1
qan	3	1
qanday	4	75
qandı	3	1
qant	3	1
qansha	4	1
qapı	3	1
qapılarına	3	1
qapladı	7	1
qar	3	5
qara	6	20
qaraqalpaq	3	3
Qaraqalpaqstanda	3	2
Qaraqalpaqstannlı	3	1
qaran`	7	4
qarap	7	15
qarasan`	7	1
Qarateren`	3	1
qaray	sh	3
qarday	6	1
qarındasım	3	1
qaysı	4	15
qaysıları	4	1
qaysısı	4	4
qaysısın	4	5
qaysısına	4	1
qaytamz	7	1

1	2	3
qasına	3	1
qasında	3	3
qasqır	3	2
qatar	3	1
qatarda	3	1
qatardag`ı	6	4
qatardan	3	3
qatarg`a	3	8
qatıp	7	1
qatnaydı	7	1
qattı	7	3
qawın	3	4
qawınnın`	3	1
qawıs	3	1
qawıstag`ı	6	1
qawıstın`	3	2
qay	4	1
qayda	4	8
qayıq	3	1
Qayıp	2	1
qaymaq	3	1
qır	7	1
qırğ`awıl	3	2
Qırıqqız	3	1
qırqadı	7	1
qıs	3	5
qısqasha	6	2

1	2	3
qaytasız	7	1
qayttı	7	1
qayttıq	7	1
qazadı	7	1
Qazaqda`rya	3	1
qazan	3	1
qazanda	3	1
qazdı	7	1
qazıq	3	1
qa`delerin	3	1
qa`dirlen`	7	1
qa`lem	3	17
qa`lemler	3	1
qa`reli	3	2
qıbırlandı	7	1
qıdırıp	7	3
qıladı	7	6
qıldı	7	5
qılıp	7	4
qolg`ap	3	2
qolın`ızdı	3	1
qollanılğ`anın	7	1
qon	7	1
qonaq	3	1
qondı	7	1
qonıp	7	2
qonıs	3	1
qon`ır	6	2

1	2	3
qısqı	10	1
qısta	3	1
qıstın`	3	1
qıy	7	1
qıyar	3	2
qıynama	7	1
qıysıq	6	1
qız	3	3
qızg`an	7	1
qızı	3	1
qızıg`ıp	7	1
qızıq	6	2
qızıqlı	6	10
qızıl	6	10
Qızketken	3	1
qızlar	3	2
qızlardın`	3	2
qol	3	5
qoldı	3	1
qosıp	7	6
qoy	3	11
qoyamız	7	4
qoyan	3	4
qoyıladı	7	12
qoyılğ`an	7	9
qoyılğ`anın	7	3
qoyın`	7	22
qoyıp	7	35

1	2	3
Qon`irat	3	2
qon`iraw	3	1
qon`iz	3	1
qopaliqqa	3	1
qora	3	1
qorada	3	1
qorag`a	3	1
qoralarda	3	1
qoraz	3	3
qorg`awshıların	3	1
qorg`awdı	7	1
qos	7	1
qosıq	3	8
qosıqtı	7	4
qosılğ`anın	7	1
qosılıp	7	6
quralg`an	7	6
quralları	3	2
qurallarının`	3	1
quramında	3	1
quran`	7	7
qurap	7	3
qurastırğ`an	7	1
qurbaqa	3	2
Qurbanbay	2	1
qurılıs	3	1
qurılısta	3	1
qurılısshı	3	2

1	2	3
qoyıwdı	7	1
qoyıwg`a	7	1
qoyları	3	1
qozı	3	8
qozılar	3	2
qozım	3	2
qozıma	3	1
qudıq	3	3
Qulagı	3	1
qulaq	3	3
qumırsqa	3	1
qundız	3	2
qur	7	1
qura	7	1
qurala	7	1
quraladı	7	4
la`blebi	3	2
la`gen	3	2
lobiya	3	2
mag`an	4	3
maqaldı	3	1
Maqset	2	4
mal	3	15
malaqay	3	2
malg`a	3	3
malxana	3	2
malxananı	3	1
malxananın`	3	1

1	2	3
qurt	3	1
qus	3	4
quslar	3	3
quwandi	7	2
quwanish	3	1
quwanishtı	3	1
Quwat	2	1
quwatlı	6	1
quwıp	7	1
quwırshaq	3	1
quyash	3	3
quydıq	7	1
quyıp	7	1
mazalı	6	6
mazmunı	3	1
mazmunın	3	12
mashina	3	4
mashinalar	3	4
mashinaları	3	1
mashinanı	3	1
ma`deniyat	3	2
ma`keme	3	1
ma`kke	3	5
ma`ni	3	5
ma`nilerin	3	3
ma`nisi	3	1
ma`nisin	3	6
ma`nisine	3	4

1	2	3
malın`	3	1
mallar	3	4
mallardı	3	1
mallardın`	3	2
mallarg`a	3	2
malları	3	1
man`raydı	7	1
Marat	2	8
mart	3	1
matematika	3	1
materiallardı	3	2
may	3	2
mayda	6	1
mende	4	3
menen	sh	38
meni	4	1
menin`	4	4
metaldın`	3	1
metall	3	1
mıqlı	6	1
mırıldaydı	7	1
mıs	3	1
mısal	3	2
mısallar	3	3
minben`	7	1
mindik	7	1
mingende	7	1
minin`	7	1

1	2	3
ma`rt	6	1
ma`sh	3	2
mektebimizde	3	1
mektep	3	11
mektepke	3	9
mektepler	3	1
mektepte	3	10
mektepten	3	2
mekteptin`	3	1
men	4	13
moyın	3	2
moyındı	3	1
Moynaq	3	4
Moynaqqa	3	1
Moynaqta	3	1
mo`n`ireydi	7	3
mug`allim	3	8
mug`allimnen	3	1
mug`allimnin`	3	1
murın	3	2
murt	3	1
muzda	3	1
muzeydi	3	1
mu`yeshte	3	1
naqıldın`	3	1
Namangan	3	1
na`ha`n	6	1
na`siyatlardı	3	1

1	2	3
miywalaydı	7	1
Miyirxan	2	1
miynetti	3	1
miywe	3	3
miyweler	3	2
miywelerdin`	3	2
miyweleydi	3	1
miywesi	3	1
mol	6	4
mori	3	1
neni	4	1
Nenin`	4	2
neshe	4	55
neshede	4	3
neshew	4	3
neshinshi	4	3
noqat	3	8
noqatlar	3	1
noqattan	3	2
noqattın`	3	38
No`kis	3	3
No`kiste	3	4
Nurimbetov	2	4
Og`an	4	3
oqıdı	7	3
oqıdıq	7	2
oqın`	7	57
oqıp	7	61

1	2	3
na`zik	6	1
ne	4	88
nede	4	2
neden	4	2
nege	4	7
neler	4	3
nelerdi	4	2
oqıwshılardıñ	3	1
oqıwshıları	3	2
oqıydı	7	22
oqıyman	7	2
oqıymız	7	2
oqıysız	7	1
ol	4	31
olar	4	13
olardı	4	3
olardıñ	4	12
olarg`a	4	6
Omar	2	1
on	A	2
onaltı	A	1
onbes	A	4
onbir	A	2
onda	4	9
ondag`ı	6	2
oneki	A	1
onı	4	5
onıñ	4	12

1	2	3
oqıtadı	7	2
oqıw	3	9
oqıwdan	3	2
oqıwg`a	3	1
oqıwshı	3	17
oqıwshılar	3	14
oqıwshılardan	3	1
onu`sh	A	2
onsha	yu	1
on`ladı	7	1
or	7	2
ora	7	2
oradı	7	2
oraq	3	6
Oraqbay	2	1
orayı	3	1
Oraz	2	4
Orazbay	2	1
Orazgu`l	2	3
Orazgu`ldin`	2	1
ordı	7	1
orınladı	7	1
orınladıq	7	1
orınlarda	3	1
orınlarında	7	1
orınlawg`a	7	1
orınlay	7	1
orınlaydı	7	1

1	2	3
onjeti	A	1
onnan	4	18
onto`rt	A	1
onto`rtinshi	A	1
Ospan	2	4
ot	3	18
ota	7	1
otin	3	3
otirg`ish	3	2
otiz	A	4
oydi	3	1
oyinshilar	3	1
oyinshilardın`	3	1
oyla	7	1
oyladı	7	1
oylama	7	1
oylap	7	1
oyna	7	2
oynadıq	7	2
oynaqlaydı	7	1
oynama	7	1
oynaman`	7	1
oynan`	7	1
oynattı	7	1
oynaydı	7	1
oynayman	7	1
oynaymız	7	1
oz	7	1

1	2	3
orni	3	1
ornına	3	47
ornınan	3	2
ortasında	3	1
oshaq	3	1
o`giz	3	1
o`lshew	7	1
o`mir	3	1
o`nim	3	1
o`pepek	3	3
o`redi	7	1
o`rmekshi	3	1
o`rmeleydi	7	1
o`sedi	7	9
O`serbay	2	1
o`simlik	3	1
o`sip	7	3
o`sirmey	7	1
o`sti	7	1
o`t	7	1
O`tebay	2	1
O`tegen	2	3
o`temen	7	1
O`temis	2	1
o`terde	7	1
o`tin	7	1
o`tiw	7	1
o`tkergende	7	1

1	2	3
oshag`an	3	1
o`tkeriwge	7	1
o`tkerme	3	2
o`tkermekewge	7	7
o`tkir	6	2
o`z	4	9
O`zbekstan	3	1
O`zbekstanda	3	2
o`zek	3	2
o`zgerse	7	1
o`zgertip	7	3
o`zi	4	3
o`zlerin	4	1
o`zlerin`izdin`	4	1
o`shirgish	3	3
padashi	3	6
paxta	3	15
Paxtadan	3	3
palaw	3	1
palday	6	1
palız	3	4
palto	3	1
Palwan	2	1
parki	3	1
paraxod	3	5
parta	3	6
partalarg`a	3	2
payda	3	3

1	2	3
o`tkeriledi	7	1
paydalanamız	7	2
paydalanasız	7	1
pedinstitutta	3	1
penen	sh	25
pıshaq	3	3
pıshıq	3	4
pıshqı	3	5
pillekesh	3	1
pisiriledi	7	1
piyada	6	1
piyaz	3	7
poezd	3	1
Polat	2	6
pomidor	3	3
Porlitaw	3	1
poshta	3	2
puxta	6	1
pu`tin	6	1
raboshiy	3	1
raboshiylar	3	1
radio	3	2
raxmet	3	2
rayon	3	1
rayonda	3	1
respublika	3	1
ret	3	1
reti	3	1

1	2	3
paydalı	6	3
paydası	3	1
pa`shek	3	1
ruxsatsız	3	2
rushka	3	2
saat	3	13
sabag`ın	3	2
sabag`ınan	3	4
sabaq	3	11
sabaqqa	3	2
sabaqta	3	1
sabaqtan	3	7
sabaqlarınan	3	2
sabanınan	3	1
sabın	3	1
sabırlı	6	1
sadıq	2	2
sag`al	3	1
sag`an	4	1
sag`ındı	7	1
saqlan`	7	1
saqlaydı	7	1
saladı	7	5
salaman	7	1
Salamat	2	2
salamız	7	1
salatug`ın	7	1
saldı	7	6

1	2	3
retsiz	3	1
Roza	2	1
ruxsat	3	1
salıdan	3	2
salındı	7	6
saling`an	7	1
salının`	3	1
salınıp	7	1
salıp	7	1
salıstırıp	7	2
salıwg`a	7	1
salqın	7	3
salsan`	7	1
samal	3	10
Samarqand	3	2
samalyot	3	1
san	3	1
sanaat	3	1
sanı	3	1
sanın`	3	11
sanlarının`	3	2
Saparniyaz	2	1
Sapargu`l	2	1
Saparniyazg`a	2	1
Saparov	2	2
Sara	2	4
Saranın`	2	2
saray	3	2

1	2	3
saldıq	7	1
saldım	7	1
salı	3	13
satıp	7	4
saw	7	1
sawadı	7	1
sawdı	7	1
sawınshı	3	3
sawınshılar	3	1
saya	3	1
sayaxat	3	1
sayaxatqa	3	5
sayaxatta	3	1
sayaxattan	3	1
sayasında	3	1
sayın	sh	1
saraydı	7	5
saz	3	1
sazan	3	1
sa`lem	3	2
Sa`nem	2	2
Sa`rsen	2	1
Sa`rsenbay	2	1
sebebi	Sh	4
sebepsiz	6	1
segiz	A	9
segizde	A	1
sekirdi	7	1

1	2	3
saraydın`	3	1
sarı	6	8
Sangu`l	2	1
semiz	6	12
sende	4	1
senin`	4	1
Seregu`l	2	1
ses	3	15
sesi	3	117
sesler	3	9
seslerdi	3	13
seslerdin`	3	5
sesleri	3	8
seslerinin`	3	2
sestin`	3	1
sıbawshı	3	1
sıbaydı	7	1
sınıqların	3	1
sırt	3	1
sırtta	yu	1
sıya	3	4
sıyır	3	13
sıymay	7	1
sızg`ish	3	2
sızıqtın`	3	3
sızın`	7	49
sizler	4	8
sizlerde	4	2

PAYDALANILG`AN A'DEBIYATLAR

I.A.Karimov. "O'zbekiston XXI a'srga intilmoqda" Toshkent, O'zbekiston 2000, 30-b.

I.A.Karimov. "Barkamol avlod orzusi" Toshkent "Sharq" 1999, 26-27 b.

I.A.Karimov. "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" Toshkent "Sharq" 1998, 5-I, 46-47 b.

Abdikarimov. B ha'm basqalar. Terminologiyaliq so'zliklerdin' kompyuterlik qori ja'ne oni paydalanıwdın' keleshegi "Qazaq tilinin' kompyuterlik qori" Almatı, 1992, 9-12 b.

Андрющенко В.М. Концепция и архитектура машинного фонда русского языка. Москва: изд-во «Наука» с.4

M.K. Ayimbetov Boshlang'ich ta'limda zehinli o'qituvchilarning pedagogic mahorati haqida// "Boshlang'ich ta'limning dolzarb muammolari" Respublika ilmiy-amaliy konferenciya materiallari to'plami, II-to'm, Urgench, 2011, 7-b.

M.K. Ayimbetov U'lgeriwshilikdin' to'menlep ketiwleri haqqındag'ı bazı bir ma'seleler// "Bilim bulag'ı" jurnalı, 2012, №4. 18-20 b.

M.K. Ayimbetov Ja'ne zamanago'y oqitiw texnologiyaları haqqında // "Bilim bulag'ı" jurnalı, 2011, №2. 15-17 b.

Ayimbetov M.K. Baslawısh bilimlendiriw sabaqlarının' kompyuterlik qorın du'ziw ma'selesı haqqında "Bilimlendiriwdın' actual ma'seleleri haqqında" NMPI baspası, No'kis, 2005, 6-8 bet.

Ayimbetov M.K. Tajbenov S. Baslawısh bilimlendiriw sabaqların jetilistiriw ma'seleleri. O'z IAQB "XABARSHISI" jurnalı No'kis, 2004, N 34 150-152 bet.

M.K. Ayimbetov Mag'lıwmatlardın' qa'liplesiw ha'm olardı qabıl etiwleri haqqındag'ı bazı bir ma'seleler // "Bilim bulag'ı" jurnalı, 2013, N 4. 6-9 b.

M.K. Ayimbetov Oqıwshılar ja'ma'a'tinin' ta'biyiy ha'm jasalma tillerdi o'zlestiriw o'zgeshelikleri // "Ilm ha'm ja'miyet" jurnalı, 2014. N-1. 32-33 b.

М.К. Айымбетов О современных методах обучения в системе народного образования // Тенденция и инновации современной науки: Материалы XXII Международной научно-практической конференции, 26 февраля 2014 г. Краснодар, с.10.

Алдабергенов К. Белботаев А. Статистическое исследование морфологической структуры иноязычных слов вошедших в произведения «Статистическая оптимизация преподавания языков и инженерная лингвистика» Чимкент И, изд-во ЧПИ. 1980. стр.149.

Arisbaev A. ha'm basqalar. Termonologiyaliq so'zliklerdin' kompyuterler qori ja'ne onı paydalanıwdın' keleshegi. "Qazaq tilinin' kompyuterlik qori" Almatı, 1999, 8-12 bet.

Ахабаев А.А, Бектаев К.В, Еденицы текста и их характеристики. (Tekst birlikleri ja'ne olardıń sıpatlamaları). В.кл. Статистика казакского текста Алма-Ата, Наука 1973, стр. 23-49.

Бектаев К.В. Пиотровский Р.Г.. Математические методы в языкознании, Ч.II, математическая статистика и моделирование текста. Учебное пособие. Алма-ата. Изд.КазГУ, 1974, 312-стр.

Бектаев К.В. Пиотровский Р.Г. Проблемы автоматической переработки текста и лингвистических аспектов искусственного интеллекта, их роль в создании нормативных грамматик тюркских языков. Вопросы советской тюркологии. Тезисы докладов и сообщения. Ашхабад. 1985. 47-48 стр.

Бенбенист Е. Общая лингвистика. Перевод с французского. Под редакцией, с вступительной статей и комментарием Ю.С.Степанова. М.Прогресс. 1974, 447-стр.

Boshlang'ich ta'lim. 1999, 6 noyabr-dekabr

Вандер Варден В. Математическая статика. Перевод с немецкого. М. изд-во иностранной литературе 1960, 434-стр.

Винтман и др. построение словарной стати в целях компьютерного обучения V кл. "Проблеме компьютеризации процесса предования иностранных Уляновск" 1986, 17-стр.

Ершов А.П. Человек и машина. М.: Знания, 1985

Jo'raev R. Vaqt-hayol kabi uchqur. Boshlang'ich ta'lim jurnali, Toshkent, N 3, 2002. 5-6 bet.

Зеленшиков А.В. и др. Языковые игры на компьютере. V кл. Статистическая оптимизация языков и компьютеризация обучения. Минск, 1990, часть-II, изд-во ЧПИ, стр. 90.

Kadrlar tayarlawdın' milliy bag'darlamasi'. No'kis, Qaraqalpaqstan, 2000, 22-b.

Лесохин М.М. Лукуаненков К.Ф. Пиотровский Р.П. Введение в математический лингвистики. Лингвистическое приложение основ математики. Минск. Науки и техника. 1982, 263-стр.

Махмудов М.А. Пиотровская А.А. садыков Т. Система машинного анализа и синтеза тюркского словоформы-V кл. Переработка текста методами инженерной лингвистики -V кл. Тезисы докладов конференции. Минск, 1982, 49-50 стр.

Методы автоматического анализа и синтеза текста. (Пиотровский Р.П. и др.) Минск, Высшая школа. 1985, 222-стр.

Молдабеков К.М. Квантитативная динамика формирования грамматической системы младших школьников V кл. Материалы семинара. Статическая оптимизация преподавания языков и компьютеризации обучения. Минск, 1990, част-II, изд-во ЧПИ, стр-62.

Молдабеков К.М. Частотный словарь казахского детской литературе V кл. Материалы семинара. Статическая оптимизации преподавания языков и инженерная лингвистика. Чимкент. Част-I. Изд-во ЧПИ. 1980. 265-стр.

Молдабеков К.М. Велсов А.Н. Улжабаева М.У. Кенжеева И. Рахимбеков Д. Лингвистическое исследование динамики обогашения словаря младших школьники V кл. Материалы семинара. “Статическая оптимизация преподавания языков и компьютеризация обучения”. Минск 1990. Част-II. Изд-во ЧПИ, 64-стр.

Насиров Д.С. Становление каракалпакского общенародного газговорного языка и его диалектная система. Нукус. Казан, Каракалпакстан, 1976, 398-стр.

Пиотровский Р.Г. Бектаев К.Б. Пиотровская А.А. Математическая лингвистика Учебные пособие для пединститутов. М. Высшая школа 1977, 383-стр.

Садыков Т. Моделирование киргизской морфологии. Автореф. Дис... кандидат фил.Наук. Л. 1982, 16-стр.

Safarov R. ha'm basqalar. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim strategiyasi muammolari va ta'lim mazmunining yangi modellari, ularni tadbqiq etish yo'llari O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “FAN” nashriyati, Toshkent-2005, 81-102-b.

Семенов А.Л. Толковый терминологический словарь как база знании. V кл. “Статистическая оптимизация преподавания языков и компьютеризация обучения”. Минск, 1990, част-II. Изд-во ЧПИ, стр-68

Педагогика профессионального образования. Под ред. В.А.Сластенина. –М.: Академия, 2004.

Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии. –М.: Гном-Press, 1999.

Подласый И.П. Педагогика. Новый курс. V 2 кн. –М.: Гуманитарный изд. Центр. Владос. 1999. кН. 1.-576с. кн.2.

Поляков С.Д. В поисках педагогической инноватики. М., 1993.

Петраевская Л.Г. Непрерывное образование как условие преодоления кризисов профессионального развития учителя: Автореф. Дисс. Канд. Пед. Наук. –СП б, 1994.

Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований М., 1986.

Слатенин В.А. Тамарин В.Е. Методологическая культура учителя Советская пед. 1990.

Слатенин В.А. Формирование профессиональной культура учителя. М..1990.

Телегина Е.Д. Преобразование мыслительной деятельности человека в условиях перехода к рыночным социальной нестабильности. Под ред. Б.А.Сосновского М., 1994.

Тумалев В.В. Учительство в ситуации социально-политических перемен Ч.3. Инновационный потенциал современного учителя. СП б, 1995.

Учитель крупным планом. Социально-педагогический проблемы учительской деятельность Под ред. С.Г.Вершловского. –А., 1991.

<http://lib.km.ru/>

<http://ziyonet.uz/>

<http://pedagog.uz/>

<http://edu.uz/>

www.google.com.